

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskonna ja sotsiaalse heaolu õppekava

Maarja Kiplok

Laste arusaamad sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mai Beilmann, PhD

Tartu 2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	6
1.1 Paradigmaatiline raamistik: uus lapsepõlvesotsioloogia ja lapse agentsus	6
1.2 Lapsed ja kriitiline geopoliitika: igapäevane julgeolek ja diskursiivne keskkond	7
1.3 Sõja mõtestamise arengulised ja sotsiokultuurilised käsitlused	8
1.4 Sõda kui moraalne narratiiv ja kultuuriline kujutus	10
1.5 Turvalisus lapse perspektiivist: emotsionaalne ja relatsiooniline konstruktsioon	11
1.6 Sõjakogemus, trauma ja resilentsus	13
1.7 Laste visuaalne ja multimodaalne tähendusloome	14
1.8 Teoreetiline süntees: agentsus, geopoliitika ja turvatunne ühtses raamistikus	15
1.9 Probleemiseade	16
2. METOODIKA	19
2.1 Uurimisviis ja uurimisstrateegia	19
2.2 Andmed ja andmekogumismeetodid	19
2.3 Valim	21
2.4 Andmeanalüüsi meetod ja protsess	22
2.5 Eetilised kaalutlused	23
2.6 Uurija refleksiivsus	24
3. TULEMUSED	25
3.1 Kuidas lapsed kujutavad ja selgitavad sõja olemust ning tähendust	25

3.2 Kuidas lapsed mõtestavad turvalisust	26
3.3 Laste emotsioonid ja toimetulekuviisid seoses sõja ja turvalisuse teemaga	28
4. ARUTELU	30
KOKKUVÕTE	34
SUMMARY	36
KASUTATUD KIRJANDUS	38
LISAD	40
Lisa 1. Intervjuukava	40
Lisa 2. Individuaalintervjuu teabeleht ja teadliku nõusoleku vorm osalejale	45
Lisa 3. Individuaalintervjuu informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm osaleja lapsevanemale / seaduslikule esindajale	47
Lisa 4. Koodipuu: laste arusaamad sõjast ja turvalisusest	50
Lisa 5. Tehisintellekti kasutamine lõputöö koostamisel	55
LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS	56

SISSEJUHATUS

Viimaste aastate geopoliitilised arengud on muutnud sõja ja julgeoleku teemad Eesti ühiskonnas varasemast palju nähtavamaks. Venemaa sõda Ukrainas ning laiemad julgeolekualased arutelud ei piirdu poliitikute või ekspertidega, vaid jõuavad igapäevaselt ka meediasse, kooli ja pereringi vestlustesse. Seetõttu puutuvad nende teemadega kokku ka lapsed. Selline olukord tõstatab olulise küsimuse: kuidas mõtestavad lapsed sõda ja turvalisust keskkonnas, kus oht ei ole vahetu, kuid samas pidevalt tajutav avaliku arutelu kaudu?

Laste arusaamade uurimine on oluline, sest lapsed ei ole pelgalt passiivsed infovastuvõtjad, vaid aktiivsed tähendusloojad (den Besten, 2008; Benwell & Hopkins, 2017). Nad tõlgendavad kuuldot ja nähtut oma kogemuste, emotsioonide ja igapäevaelu kontekstis. See, kuidas lapsed sõda mõtestavad, võib mõjutada nende turvatunnet, emotsionaalset heaolu ning üldisemat maailmapilti. Samuti aitab laste vaatenurga uurimine paremini mõista, kuidas ühiskondlikud ja geopoliitilised protsessid jõuavad indiviidi tasandile ning millise tähenduse need seal omandavad.

Töö kontekstis on oluline eristada mõisteid „julgeolek” ja „turvalisus”. Julgeolek viitab enamasti riigi, ühiskonna ja geopoliitiliste ohtudega seotud laiemale tasandile ning on olemuselt suhteliselt abstraktne ja valdkonnaspetsiifiline mõiste. Laste perspektiivist avalduvad need teemad aga eelkõige igapäevase turvatunde, suhete ja ohutuse kogemuse kaudu. Seetõttu kasutatakse töös peamiselt mõistet „turvalisus”, mis on laste jaoks arusaadavam ja kogemuslikult lähedasem kui julgeoleku mõiste. Samas ei käsitleta laste turvatunnet ühiskondlikust ja geopoliitilisest kontekstist eraldiseisvana, vaid lähtutakse arusaamast, et sõja ja julgeolekuga seotud avalikud diskursused võivad mõjutada ka laste igapäevaseid arusaamu, emotsioone ja tähendusloomet.

Varasem teaduskirjandus on käsitlenud laste arusaamu sõjast peamiselt kahes suunas. Ühelt poolt on arengupsühholoogilised uuringud näidanud, et laste mõtlemine muutub vanuse kasvades konkreetsest abstraktsemaks ning nad suudavad järjest paremini mõista sõja põhjuseid ja tagajärgi (Hall, 1993). Teiselt poolt on sotsiokultuurilised lähenemised rõhutanud, et laste arusaamad ei kujune üksnes vanuse või kognitiivse arengu põhjal, vaid sõltuvad suuresti ka keskkonnast, milles laps elab (den Besten, 2008; Benwell & Hopkins, 2017). Eriti palju on uuritud lapsi, kes elavad konfliktipiirkondades ning kelle arusaamad põhinevad otsesel kogemusel (Özer jt, 2018; Ben-Asher, 2016).

Samas on vähem tähelepanu pööratud lastele, kes elavad füüsiliselt turvalises keskkonnas ning kelle kokkupuude sõjaga on vahendatud. Just selline olukord iseloomustab Eesti konteksti. Lapsed kuulevad sõjast uudistes, näevad visuaalseid kujutisi, osalevad kooliaruteludes ning kuulevad täiskasvanute hinnanguid ja emotsioone. Seetõttu ei ole sõda nende jaoks täiesti abstraktne, kuid samas puudub isiklik kogemus, millele toetuda. See loob erilise tähendusloome olukorra, mida on seni vähe uuritud.

Töö uudsus seisneb selles, et see keskendub „vahendatud kogemuse” kontekstile ning uurib, kuidas Eesti lapsed sellises olukorras sõda ja turvalisust mõtestavad. Töö ei keskendu sellele, kas laste arusaamad on „õiged” või „täpsed”, vaid sellele, milliseid tähendusi nad loovad, milliseid kujundeid ja seoseid kasutavad ning millised emotsioonid nende arusaamadega kaasnevad. Lisaks annab töö panuse metodoloogiliselt, ühendades visuaalsed ja verbaalsed meetodid, mis võimaldavad lastel väljendada oma mõtteid mitmekülgsemalt.

Uurimistöö eesmärk on anda sissevaade 10–12-aastaste Eesti laste arusaamadesse sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras. Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse kolm uurimisküsimust: (1) kuidas lapsed kujutavad ja selgitavad sõja olemust ja tähendust; (2) kuidas nad mõtestavad turvalisust ning millega nad seda seostavad ning (3) milliseid emotsioone ja toimetulekuviise nad seoses nende teemadega väljendavad.

Uurimisprobleemi käsitlemine on oluline nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Teoreetiliselt aitab see paremini mõista, kuidas laste tähendusloome toimib olukorras, kus globaalne konflikt on kohal eelkõige diskursiivsel tasandil. See laiendab olemasolevaid teadmisi, mis on seni keskendunud kas otsesele sõjakogemusele või üldistele arengulistele seaduspärasustele. Praktilisest vaatenurgast aitab töö paremini mõista, kuidas sõjaga seotud teemad võivad mõjutada laste turvatunnet ja emotsionaalset seisundit, ning pakub seeläbi väärtuslikku teadmist õpetajatele ja lapsevanematele.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate uurimuse teoreetilistest lähtekohtadest. Teises peatükis kirjeldan uurimuse metodoloogiat ja andmekogumise protsessi. Kolmandas peatükis esitan uurimistulemused ning neljandas peatükis analüüsin neid teoreetilise raamistiku valguses. Töö lõpus esitan kokkuvõtte, kus toon välja peamised järeldused ja võimalikud edasised uurimissuunad. Bakalaureusetöö on osa Eesti Teadusagentuuri rahastatud projektist „Julgeolekustumine ja ühiskonna toimepidevus”.

1. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Paradigmaatiline raamistik: uus lapsepõlvesotsioloogia ja lapse agentsus

Uurimus lähtub uuest lapsepõlvesotsioloogiast, mille kohaselt lapsi tuleb käsitleda sotsiaalsete toimijatena, mitte üksnes arenguprotsessis olevate indiviididena (James, Jenks & Prout, 1998). Traditsioonilistes arengupsühholoogilistes käsitlustes on domineerinud arusaam, et lapse mõtlemine on kvalitatiivselt erinev ja hierarhiliselt madalam täiskasvanu omast, rõhutades universaalseid arenguetappe ning lineaarset kognitiivset küpsemist. Selline lähenemine asetab lapse „*becoming*“-positsiooni – laps on alles kujunemas, liikumas täiskasvanuks saamise suunas.

Uus lapsepõlvesotsioloogia seab selle arusaama kahtluse alla. Selle paradigma kohaselt tuleb lapsi käsitleda „*being*“-positsioonis – nad on juba sotsiaalsed subjektid, kellel on oma vaatenurk, kogemus ja tõlgendusvõime (James, Jenks & Prout, 1998). Den Besten (2008) rõhutab, et lapsepõlv ei ole universaalne bioloogiline staadium, vaid sotsiaalselt ja kultuuriliselt konstrueeritud kategooria. Lapsepõlve tähendus sõltub ajaloolisest ajastust, poliitilistest diskursustest ning ühiskondlikest väärtustest. Seetõttu ei saa ka laste arusaamu sõjast ja turvalisusest käsitleda universaalsete arenguetappide kaudu, vaid neid tuleb analüüsida kontekstuaalselt.

Den Besten (2008) osutab ka epistemoloogilisele nihkele: laste kogemusi ei käsitleta enam uurimisobjektidena, mida täiskasvanu tõlgendab, vaid iseseisva teadmise allikana. Laste hääl omab teaduslikku legitiimsust. See tähendab, et kui laps kirjeldab sõda hirmu, kaotuse või ebaõigluse kaudu, ei ole tegemist „lihtsustatud“ versiooniga geopolitikast, vaid tähendusliku moraalse tõlgendusega.

Sarnast rõhuasetust võib leida inimgeograafia kriitilistes lapsepõlveuuringutes, kus rõhutatakse laste igapäevaelu ja kogemuste uurimise olulisust. Benwell ja Hopkins (2017) märgivad, et laste arusaamad poliitikast ja julgeolekust kujunevad igapäevastes praktikates, mitte üksnes formaalsete teadmiste kaudu. Lapsed osalevad ühiskondlikes aruteludes, tarbivad meediat ning tõlgendavad avalikke sündmusi oma kogemuste ja emotsioonide kaudu.

Selline teoreetiline raamistik on uurimuse jaoks keskse tähtsusega. Kui lapsi käsitleda aktiivsete tähendusloojatena, siis ei keskendu uurimus sellele, kas nende arusaamad sõjast on „täpsed“, vaid

sellele, kuidas need kujunevad ja milliseid väärtusi, hirme ning lootusi need peegeldavad. Uurimisfookus nihkub normatiivse hindamise asemel mõtestamisprotsessi analüüsimisele.

Lisaks loob uus lapsepõlvesotsioloogia aluse metodoloogilistele valikutele. Kui laste kogemused on legitiimsed teadmise vormid, siis tuleb kasutada meetodeid, mis võimaldavad neil oma vaatenurka väljendada. See õigustab joonistuste, narratiivide ja avatud küsimuste kasutamist, mis võimaldavad lastel artikuleerida oma arusaamu neile sobival viisil.

Seega toimib uus lapsepõlvesotsioloogia selles uurimuses mitte üksnes taustteooriana, vaid epistemoloogilise alusena, mis määratleb, kuidas lapsi käsitletakse – aktiivsete subjektidena, kelle arusaamad sõjast ja turvalisusest on sotsiaalselt ja kultuuriliselt kujunenud ning teaduslikult väärtuslikud.

1.2 Lapsed ja kriitiline geopoliitika: igapäevane julgeolek ja diskursiivne keskkond

Kui uus lapsepõlvesotsioloogia rõhutab laste agentsust, siis kriitiline geopoliitika pakub raamistiku mõistmaks, kuidas geopoliitilised protsessid jõuavad laste igapäevaellu. Traditsiooniline geopoliitika keskendus riikidevahelistele võimusuhetele, strateegiatele ja territoriaalsetele konfliktidele. Kriitiline geopoliitika seevastu analüüsib, kuidas geopoliitilised diskursused kujundavad igapäevaseid arusaamu ja identiteete (Benwell & Hopkins 2017).

Benwell ja Hopkins (2017) väidavad, et geopoliitika ei ole üksnes eliitide tasandil toimuv protsess, vaid see avaldub ka koolides, kodudes ja meedias. Lapsed puutuvad kokku sõja ja julgeoleku teemadega uudiste, sotsiaalmeedia, koolitundide ning pereringi vestluste kaudu. Selline kokkupuude ei tähenda pelgalt informatsiooni vastuvõtmist, vaid aktiivset tõlgendamist.

Julgeolek ei ole selles käsitluses pelgalt riigi kaitsevõime, vaid diskursiivne konstruktsioon. See tähendab, et „oht“, „vaenlane“ ja „turvalisus“ on mõisted, mille tähendus kujuneb sotsiaalsetes ja poliitilistes narratiivides. Lapsed omandavad neid narratiive, kuid ka kohandavad neid vastavalt oma kogemustele.

Empiirilised uuringud konfliktipiirkondadest näitavad, kui sügavalt võib geopoliitika laste igapäevaellu tungida. Özer jt (2018) leidsid, et otsese sõjakogemusega lapsed kujutavad sõda

realistlikult ja detailirohkelt, sidudes selle oma isikliku kogemusega. Rahu ei tähendanud nende jaoks abstraktset poliitilist kokkulepet, vaid võimalust elada „normaalset elu“ – minna kooli, mängida ja olla koos perega. Samal ajal näitas Ben-Asher (2016), et konfliktipiirkonnas elavad lapsed struktureerivad oma arusaamu tugeva „meie“ ja „nemad“ vastanduse kaudu. See diskursiivne raamimine peegeldab laiemat poliitilist narratiivi, kuid omandab laste mõtlemises emotsionaalse ja identiteedilise mõõtme.

Kuigi Eesti lapsed ei ela otsese relvakonflikti tingimustes, paiknevad nad siiski geopoliitilises kontekstis, kus sõjateemad on avalikus ruumis nähtavad. Sõjauudised, arutelud julgeoleku üle ning regionaalsed pinged loovad diskursiivse keskkonna, milles lapsed oma arusaamu kujundavad. Seetõttu ei saa nende kogemust käsitleda „neutraalsena“.

Kriitilise geopoliitika perspektiiv võimaldab mõista, et laste arusaamad sõjast ei ole pelgalt individuaalsed, vaid kujunevad laiemate poliitiliste narratiivide ja igapäevaste praktikate koosmõjus. Laps võib tõlgendada sõda nii meediakuvandite, koolitundides omandatud teadmiste kui ka pereringis kuuldud arvamuste kaudu. See loob mitmekihilise tähendusvälja, milles sõda ja julgeolek omandavad isikliku tähenduse.

Selle uurimuse kontekstis tähendab see, et Eesti laste arusaamu tuleb analüüsida mitte ainult individuaalsete kogemustena, vaid ka osana laiemast geopoliitilisest diskursusest. Nii saab nähtavaks, kuidas globaalne konflikt võib mõjutada laste igapäevast turvatunnet ka siis, kui füüsiline oht puudub.

1.3 Sõja mõtestamise arengulised ja sotsiokultuurilised käsitlused

Laste arusaamu sõjast on traditsiooniliselt uuritud arengupsühholoogilisest perspektiivist, mille kohaselt laste mõtlemine muutub vanuse kasvades järjest abstraktsemaks ja keerukamaks. Selline käsitlus tugineb klassikalistele kognitiivse arengu teooriatele ning on leidnud kinnitust ka sõja ja rahu temaatikat käsitlevates empiirilistes uuringutes. Näiteks on Hakvoort ja Oppenheimer (1993) näidanud, et nooremad lapsed mõtestavad sõda peamiselt konkreetsete ja nähtavate objektide kaudu, nagu relvad, sõdurid ja füüsiline häving, samas kui vanemad lapsed suudavad siduda sõda abstraktsemate kategooriatega, sealhulgas poliitiliste põhjustega, rahvusvaheliste suhete ja moraalseste dilemmaadega. Selline arenguline muutus peegeldab laiemat kognitiivset üleminekut

konkreetselt mõtlemiselt abstraktsemale ja hüpoteetilisele mõtlemisele, mille käigus suureneb lapse võime käsitleda keerukamaid seoseid, võimalikke stsenaariume ning mitmetasandilisi põhjendusi.

Üks olulisi varaseid panuseid selles valdkonnas tuleb Hallilt (1993), kes uuris laste arusaamu sõjast ja rahust ning leidis, et mõtlemine liigub tõepoolest konkreetsetelt kirjeldustelt abstraktsemate tõlgenduste suunas. Nooremad lapsed kirjeldasid sõda peamiselt relvade, tulistamise ja füüsilise hävingu kaudu, samas kui vanemad lapsed arutlesid sõja põhjuste, poliitiliste otsuste ja moraalseste dilemma üle. Halli töö kinnitas arengulise perspektiivi kesket väidet: kognitiivne küpsus võimaldab keerukamat sotsiaalset ja poliitilist arutelu.

Samas ei piirdu Halli järeldused üksnes lineaarse arengumudeliga. Ta tõi esile, et isegi nooremad lapsed väljendasid tugevaid moraalseid hinnanguid, eristades „õiglast“ ja „ebaõiglast“ sõda ning väljendades empaatiat kannatajate suhtes. See viitab, et moraalne tundlikkus ei ole pelgalt abstraktse mõtlemise kõrvalprodukt, vaid võib olla laste arusaamades varakult olemas.

Arengulise lähenemise piirangud muutuvad eriti nähtavaks, kui vaadelda lapsi erinevates sotsiokultuurilistes kontekstides. Özer jt (2018) võrdlesid sõjakogemusega ja sõjakogemuseta laste arusaamu ning leidsid, et otsene kokkupuude sõjaga mõjutab mõtlemist enam kui vanus. Sõjakogemusega lapsed kujutasid sõda realistlikult ja detailirohkelt sõltumata vanusest, kirjeldades konkreetseid kogemusi, kaotusi ja hirme. See seab küsimärgi alla eeldused universaalsest arengutrajektoorist ning osutab konteksti määravale rollile.

Selline tulemus on kooskõlas sotsiokultuurilise lähenemisega, mille kohaselt ei kujune lapse mõtlemine üksnes individuaalse kognitiivse arengu tulemusena, vaid sotsiaalses ja kultuurilises kontekstis toimivate praktikate kaudu. Näiteks rõhutab Rogoff (1990), et laste kognitiivne areng toimub osalusena sotsiaalsetes tegevustes (*„apprenticeship in thinking“*), kus teadmised, tähendused ja tõlgendusviisid vahendatakse interaktsioonis teiste inimestega. Lapsed õpivad mõistma maailma läbi ühistevõtte, vestluste ja kultuuriliste tööriistade kasutamise, milleks on muuhulgas keel, narratiivid ja meedia. Sellest tulenevalt kujunevad ka arusaamad sõjast ja turvalisusest mitte ainult lapse vanusest või kognitiivsest tasemest lähtuvalt, vaid sõltuvalt sellest, milliste diskursuste ja kogemustega laps kokku puutub. Keel, avalikud arutelud, hariduspraktikad ning meediakajastus vahendavad sõjaga seotud tähendusi ja mõjutavad seda, kuidas laps neid mõisteid tõlgendab. Seega ei saa sõja mõtestamist taandada üksnes individuaalsele arengule, vaid seda tuleb käsitleda laiemas sotsiaalses ja poliitilises raamistikus (Rogoff, 1990).

Ka Ben-Asheri (2016) uuring konfliktipiirkonnas elavatest lastest näitab, et laste arusaamad kujunevad intensiivses poliitilises kontekstis, kus „meie“ ja „nemad“ vastandus on igapäevane reaalsus. Laste narratiivid ei peegelda üksnes arengutaset, vaid ka kollektiivseid identiteete ja kogemusi.

Seega võib järeldada, et arengulised ja sotsiokultuurilised käsitlused ei ole teineteist välistavad, vaid pigem täiendavad. Kuigi kognitiivne areng mõjutab mõtlemise keerukust, on sotsiaalne ja poliitiline kontekst määrav selles, milliseid tähendusi lapsed loovad. See tähendab, et Eesti laste arusaamu ei saa seletada üksnes vanuse kaudu, vaid neid tuleb analüüsida laiemas diskursiivses ja geopoliitilises raamistikus.

1.4 Sõda kui moraalne narratiiv ja kultuuriline kujutlus

Lisaks arengulistele ja sotsiokultuurilistele aspektidele on oluline mõista sõda kui kultuuriliselt vahendatud narratiivi. Laste arusaamad ei kujune tühjalt kohalt, vaid toetuvad lugudele, sümbolitele ja kollektiivsetele kujutlustele, mis on ühiskonnas juba olemas.

Barchilon (1993) analüüsis sõja kujutamist lastekirjanduses ja muinasjuttudes ning leidis, et konflikt, vägivald ja kannatused on olnud laste lugudes ajalooliselt kohal. Muinasjutud struktureerivad maailma sageli moraalsete vastanduste kaudu – hea ja kuri, ohver ja agressor, õiglus ja ebaõiglus. Selline narratiivne raamistik pakub lastele sümboolse tööriista konfliktide mõtestamiseks.

See moraalne struktuur ilmneb ka empiirilistes uuringutes. Deguara (2024) leidis, et lapsed kasutavad sõja kujutamisel tumedaid värve ja hävingu sümboleid, samas kui rahu esitatakse heledate toonide ja rõõmsate kujunditega. Värvikasutus ei ole juhuslik, vaid kannab emotsionaalset ja moraalset tähendust. Sõda ei ole neutraalne sündmus, vaid negatiivse väärtuslaenguga nähtus.

Ben-Asheri (2016) uuringus väljendus moraalne raamistik ka identiteedilises mõõtnes. Lapsed positsioneerisid end selgelt „õiglase poole“ esindajatena ning kujutasid vastaspoolt agressorina. Selline moraalne dualism peegeldab laiemat poliitilist diskursust, kuid omandab laste mõtlemises isikliku tähenduse. Ka Hall (1993) täheldas, et lapsed arutlesid sõja õigustatuse üle, väljendades

seisukohti selle kohta, millal sõda võib olla „vajalik“ või „ebaõiglane“. See näitab, et sõda ei ole laste jaoks pelgalt füüsiline konflikt, vaid eetiline probleem.

Kui siduda need käsitlused kriitilise geopoliitika perspektiiviga (Benwell & Hopkins, 2017), muutub nähtavaks, et laste moraalsed narratiivid ei teki isolatsioonis. Need kujunevad laiemate ühiskondlike diskursuste ja kultuuriliste tekstide mõjul. Laps võib tõlgendada uudistes nähtud konflikti läbi muinasjutulise hea ja kurja skeemi või koolis omandatud ajalooalaste teadmiste kaudu.

Uurimuse seisukohalt tähendab see, et laste joonistustes ja narratiivides tuleb otsida mitte ainult konkreetseid kujutisi (nt tanke ja lippe), vaid ka moraalseid positsioneerimisi ja emotsionaalseid tähendusi. Sõda võib esineda kui lugu, milles on kannatajad, kaitsjad ja agressorid; rahu võib kujuneda kui harmooniline seisund, mida tuleb taastada.

Seega võib järeldada, et sõja mõtestamine laste poolt on sügavalt kultuuriline ja moraalne protsess. See ei ole üksnes kognitiivne arutelu, vaid narratiivne ja emotsionaalne tähendusloome, mis toetub olemasolevatele sümbolitele ja lugudele.

1.5 Turvalisus lapse perspektiivist: emotsionaalne ja relatsiooniline konstruktsioon

Julgeoleku mõistet on traditsiooniliselt seostatud riigi, territooriumi ja sõjalise kaitsevõimega, keskendudes ohtudele riigi suveräänsusele ning nende tõrjumise mehhanismidele. Turvalisuse mõiste on aga olemuselt laiem: see hõlmab lisaks riiklikule dimensioonile ka isiklikku, emotsionaalset ja sotsiaalset tasandit. Hilisemates, eelkõige diskursiivsetes käsitlustes on nende kahe mõiste piir muutunud hägusamaks – julgeolekut ei mõisteta enam üksnes riigi, vaid ka indiviidi ja kogukonna tasandil. Laste perspektiivist on just laiem tähendus määrav: nende igapäevases kogemuses ei väljendu turvalisus strateegiliste doktriinide või riigikaitse kaudu, vaid suhete, rutiinide ja emotsionaalse stabiilsuse kaudu.

Tonon jt (2021) rõhutavad, et laste turvatunne on mitmemõõtmeline konstruktsioon, mis hõlmab füüsilist, emotsionaalset ja sotsiaalset dimensiooni. Füüsiline turvalisus viitab kaitstusele otsese ohu eest, kuid emotsionaalne turvalisus tähendab tunnet, et laps on hoitud, kuulatud ja

väärtustatud. Sotsiaalne mõõde hõlmab kuuluvustunnet perekonnas, koolis ja kogukonnas. Oluline on, et Tonon jt (2021) rõhutavad lapse subjektiivset perspektiivi – turvatunne ei ole objektiivselt mõõdetav seisund, vaid lapse enda kogemuslik hinnang oma olukorrale.

Selline käsitus haakub varasemalt käsitletud uue lapsepõlvesotsioloogia põhimõtetega. Kui laps on aktiivne tähenduslooja, siis on ka turvalisus tema jaoks tähenduslikult konstrueeritud. Laps võib elada objektiivselt turvalises keskkonnas, kuid kogeda subjektiivset ebakindlust, kui diskursiivne ruum on täidetud sõjateemade, hirmunarratiivide või ohutunnet rõhutavate sõnumitega.

Esquibeli jt (2024) uuring sõjapiirkonnas elavate lastega näitab, et rahu ei tähenda laste jaoks abstraktset poliitilist seisundit, vaid võimalust naasta igapäevaste rutiinide juurde. Rahu kirjeldati kui võimalust minna kooli, mängida sõpradega ja veeta aega perega ilma hirmuta. Selline määratlus rõhutab turvalisuse relatsioonilist ja ruumilist mõõdet: turvaline on koht, kus olulised suhted saavad toimida katkestusteta. Sarnaseid järeldusi võib leida ka Halli (1993) tööst, kus lapsed seostasid rahu vägivalla puudumise, hoolivuse ja sõbralikkusega. Rahu ei olnud nende jaoks lihtsalt sõja puudumine, vaid positiivne ja moraalselt laetud seisund.

Turvalisuse relatsiooniline iseloom tähendab, et kodu ja kool omandavad keskse tähenduse. Kodu ei ole üksnes füüsiline ruum, vaid sümbolne turvapaik. Kui sõjanarratiivid tungivad sellesse ruumi – näiteks läbi meedia või täiskasvanute arutelude –, võib see mõjutada lapse turvatunnet isegi ilma otsese ohuta. Sarnaselt võib ka kool olla ruum, kus sõjateemad lapse igapäevaellu tungivad – olgu see läbi koolitundide, klassikaaslaste vestluste või õpetajate reaktsioonide. Siin ilmneb kriitilise geopoliitika perspektiivi olulisus: geopoliitilised diskursused võivad muuta lapse igapäevaste ruumide – nii kodu kui ka kooli – tähendust ja turvatunnet.

Eesti kontekstis on see küsimus eriti aktuaalne. Kuigi otsene relvakonflikt puudub, on avalikus ruumis julgeolekuteemad nähtavad. Seetõttu tuleb uurida, kuidas lapsed neid diskursusi tõlgendavad ning kas ja kuidas need mõjutavad nende turvatunnet.

Kokkuvõttes võib väita, et lapse perspektiivist on turvalisus eelkõige emotsionaalne ja relatsiooniline konstruktsioon. See kujuneb suhetes teiste inimestega ning igapäevaste praktikate kaudu. Seetõttu tuleb ka antud uurimuses analüüsida, milliseid sümboleid, kohti ja suhteid lapsed turvalisusega seostavad ning kuidas need suhestuvad sõja kujutamisega.

1.6 Sõjakogemus, trauma ja resilentsus

Sõjakogemuse mõju laste arusaamadele on üks keskseid teemasid rahvusvahelises uurimuses. Traditsiooniliselt on sõda käsitletud traumaatilise sündmusena, mis võib katkestada lapse arengutrajektoori ning mõjutada nii emotsionaalset kui ka kognitiivset toimimist (Masten & Narayan 2012). Kuid viimased uuringud osutavad, et sõjakogemuse mõju ei ole ühesuunaline ega universaalne.

Özer jt (2018) näitasid, et otsese sõjakogemusega lapsed kujutavad sõda realistlikumalt ja detailsemalt kui sõjakogemusetä lapsed. Nad kirjeldasid konkreetseid sündmusi, relvi, plahvatusi ja kaotusi. Samas defineerisid nad rahu kui „tavalist elu“ – võimalust elada ilma pideva ohuta. See tulemus näitab, et sõjakogemus ei muuda laste mõtlemist tingimata abstraktsemaks, vaid võib muuta selle praktilisemaks ja ellujäämisele suunatuks.

Oluline järeldus Özeri jt (2018) tööst on, et kontekst mõjutab laste arusaamu enam kui vanus. See seab küsimärgi alla lineaarsed arengumudelid ning toetab sotsiokultuurilist käsitlust, mille kohaselt areng toimub keskkonnaga vastastikmõjus. Sõjakogemus võib kiirendada teatud aspektide küpsemist (nt ohu äratundmine), kuid samas suurendada haavatavust teistes valdkondades (nt turvatunne).

Ben-Asheri (2016) uuringus ilmnas, et konfliktipiirkonnas elavad lapsed struktureerivad oma arusaamu tugeva identiteedilise vastanduse kaudu. Selline „meie“ ja „nemad“ raamistik võib olla psühholoogiline kaitsemehhanism, mis aitab luua tähenduslikku korda kaoses. See viitab resilentsusele – võimele kohaneda ja luua tähendust keerulistes oludes.

Resilentsust ei saa siiski käsitleda kui individuaalset omadust, vaid see kujuneb sotsiaalsete suhete ja tugistruktuuride kaudu. Kui lapsel on toetav pere ja kogukond, võib ta säilitada turvatunde ka keerulistes tingimustes. See seostub Tonon jt (2021) rõhutatud relatsioonilise turvalisuse käsitlusega: turvalisus ei ole ainult ohu puudumine, vaid ka toetavate suhete olemasolu.

Kaudse sõjakogemuse mõju – näiteks meedia vahendusel – on vähem uuritud, kuid kriitilise geopoliitika perspektiiv viitab, et ka diskursiivne kokkupuude võib mõjutada lapse arusaamu. Sõjapildid, arutelud julgeoleku üle ning hirmunarratiivid võivad kujundada lapse maailmapilti isegi füüsilise ohu puudumisel.

Eesti kontekstis on oluline uurida, kas ja kuidas vahendatud sõjakogemus mõjutab laste turvatunnet. Kas sõda kujuneb abstraktseks ohuks, moraalseks probleemiks või kaugeks sündmuseks? Kas lapsed tajuvad oma igapäevast ruumi turvalisena või mõjutab geopoliitiline diskursus nende subjektiivset turvatunnet?

Kokkuvõttes võib väita, et sõjakogemus – olgu otsene või kaudne – mõjutab laste arusaamu sõjast ja rahust mitmetasandiliselt. See võib muuta mõtlemist realistlikumaks, tugevdada moraalseid hinnanguid ning mõjutada turvatunde tajumist. Samas ei ole mõju deterministlik; olulist rolli mängivad sotsiaalsed suhted, diskursiivne keskkond ja lapse enda tähendusloomeprotsess.

1.7 Laste visuaalne ja multimodaalne tähendusloome

Laste arusaamade uurimisel ei saa piirduda üksnes verbaalsete väljendusvormidega. Eriti emotsionaalselt ja moraalselt laetud teemade – nagu sõda, hirm ja turvalisus – puhul võivad visuaalsed ja multimodaalsed väljendusviisid pakkuda sügavamat ligipääsu lapse kogemusmaailmale. Uue lapsepõlvesotsioloogia epistemoloogiline alus, mis käsitleb last aktiivse tähendusloojana, eeldab ka meetodite valikut, mis võimaldavad lapsel väljenduda talle sobivas vormis.

Visuaalse meetodi potentsiaali on selgelt näidanud Ben-Asher (2016), kelle uuringus konfliktipiirkonnas elavad lapsed kujutasid sõda detailirohkelt ja emotsionaalselt intensiivselt. Joonistustes esinesid relvad, tankid ja purustatud majad, kuid sama oluline oli ruumiline paigutus ja figuuridevaheline distants. Visuaalne keel väljendas hirmu, viha ja kuuluvustunnet sageli vahetumalt kui verbaalsed kirjeldused.

Sarnasele järeldusele jõudis Deguara (2024), kes analüüsis laste joonistusi sõjast ja rahust. Ta rõhutas, et värvivalik, kompositsioon ja kujutatud sümbolid ei ole juhuslikud, vaid struktureerivad lapse arusaama konfliktist. Sõda kujutati sageli tumedates toonides, fragmentaarsete ja kaootiliste elementidena, samas kui rahu esitati heledate, avatud ja harmooniliste kompositsioonidena. See viitab, et visuaalne väljendus on tihedalt seotud emotsionaalse ja moraalse tähendusloomega.

Ka Özer jt (2018) kasutasid joonistusi kui andmekogumismeetodit, põhjendades seda sellega, et lapsed ei pruugi olla võimelised verbaalselt artikuleerima traumaatilisi kogemusi. Visuaalne väljendus võimaldab sümboolselt esitada kogemusi, mis võivad olla keeleliselt raskesti

sõnastatavad. Joonistus ei ole pelgalt illustratsioon, vaid tähenduslik tekst, mis nõuab analüütilist tõlgendamist.

Multimodaalse lähenemise teoreetiline alus haakub kriitilise geopoliitika ja sotsiokultuurilise teooriaga. Kui arusaamad kujunevad kultuuriliste vahendite kaudu, siis on ka visuaalsed sümbolid osa sellest vahendatusest. Laps võib joonistada lippe, tanke või kodu – need ei ole neutraalsed kujundid, vaid laiemate diskursuste ja narratiivide kandjad. Näiteks võib lipp sümboliseerida kuuluvust ja kaitset, samas kui purustatud maja võib väljendada turvatunde kaotust.

Oluline on rõhutada, et joonistuste analüüs ei tähenda üksnes kujutatud objektide loendamist, vaid nende sümboolse ja kontekstuaalse tähenduse tõlgendamist. Visuaalne materjal võimaldab uurida, kuidas lapsed struktureerivad ruumi (nt kas kodu on keskmes või äärealal), milliseid emotsioone nad esile tõstavad ning kuidas nad positsioneerivad iseennast sõja ja turvalisuse suhtes.

Seega on visuaalne ja multimodaalne tähendusloome mitte ainult metodoloogiline valik, vaid ka teoreetiliselt põhjendatud lähenemine, mis lähtub lapse agentsuse ja kogemusliku teadmise tunnustamisest.

1.8 Teoreetiline süntees: agentsus, geopoliitika ja turvatunne ühtses raamistikus

Eelnevad alapeatükid on käsitlenud laste arusaamu sõjast ja turvalisusest mitmest teoreetilisest vaatepunktist: uus lapsepõlvesotsioloogia, kriitiline geopoliitika, arengulised ja sotsiokultuurilised käsitlused, moraalne narratiiv ning relatsiooniline turvatunne. Selles alapeatükis seotakse need lähenemised ühtseks kontseptuaalseks raamistikuks.

Esiteks loob uus lapsepõlvesotsioloogia (den Besten, 2008) epistemoloogilise aluse, mille kohaselt lapsed on aktiivsed tähendusloojad. See tähendab, et nende arusaamu sõjast ei käsitleta pelgalt reaktsioonidena, vaid autonoomsete tõlgendustena.

Teiseks laiendab kriitiline geopoliitika (Benwell & Hopkins, 2017) seda arusaama, näidates, et geopoliitilised diskursused kujundavad igapäevaseid kogemusi. Lapsed ei ela geopoliitikast eraldatuna, vaid osalevad selles läbi meedia, hariduse ja perekondlike arutelude.

Kolmandaks näitavad arengulised ja sotsiokultuurilised uuringud (Hall, 1993; Özer jt, 2018), et arusaamade kujunemine sõltub nii kognitiivsest arengust kui ka kontekstist. Sõjakogemus võib muuta mõtlemise realistlikumaks ja praktilisemaks, samas kui kaudne kokkupuude võib kujundada abstraktsemaid või moraalsemaid narratiive.

Neljandaks rõhutavad kultuurilised ja moraalsed käsitlused (Barchilon, 1993; Ben-Asher, 2016; Deguara, 2024), et sõda mõtestatakse sageli hea ja kurja vastanduse kaudu. Selline narratiivne raamistik võimaldab lapsel struktureerida keerulist poliitilist reaalsust.

Viiendaks näitab turvatunde käsitlus (Tonon jt, 2021; Esquibel jt, 2024), et julgeolek lapse perspektiivist on relatsiooniline ja emotsionaalne kogemus, mis kujuneb igapäevaste suhete ja rutiinide kaudu.

Neid lähenemisi ühendades võib väita, et laste arusaamad sõjast ja turvalisusest kujunevad nelja omavahel seotud teguri koosmõjus:

- 1) Lapse agentsus – aktiivne tõlgendamine ja tähendusloome
- 2) Diskursiivne ja geopoliitiline keskkond – meedia, haridus, ühiskondlikud narratiivid
- 3) Kultuurilised ja moraalsed raamistikud – lood, sümbolid, hea ja kurja vastandus
- 4) Relatsiooniline turvatunne – suhete ja igapäevase stabiilsuse kogemus

See kontseptuaalne raamistik võimaldab analüüsida Eesti laste arusaamu terviklikult, arvestades nii individuaalseid kui ka sotsiaalseid tegureid.

1.9 Probleemipüstitus

Kirjanduse ülevaade näitas, et laste arusaamu sõjast ja rahust on uuritud peamiselt kahes suunas. Ühelt poolt on arengupsühholoogilised käsitlused keskendunud sellele, kuidas laste mõtlemine muutub vanuse kasvades abstraktsemaks ning keerukamaks (Hall, 1993). Teisalt on sotsiokultuurilised ja kriitiliste lapsepõlveuuringute lähenemised rõhutanud, et laste arusaamad kujunevad kontekstis ning sõltuvad elukeskkonnast, diskursustest ja kogemustest (den Besten, 2008; Benwell & Hopkins, 2017). Empiirilised uuringud konfliktipiirkondades on näidanud, et

otsene sõjakogemus mõjutab laste mõtlemist sügavalt, kujundades realistlikke ja emotsionaalselt laetud sõjanarratiive (Özer jt, 2018; Ben-Asher, 2016). Samuti on leitud, et laste turvatunne on relatsiooniline ja subjektiivne kogemus, mis on seotud pere, kooli ja igapäevase stabiilsusega (Tonon jt, 2021; Esquibel jt, 2024).

Seega on teaduskirjanduses hästi kirjeldatud, kuidas lapsed mõtestavad sõda olukordades, kus nad on kogenud otsest relvakonflikti, ning milline on turvatunde tähendus ebastabiilsetes keskkondades. Vähem on aga uuritud lapsi, kes elavad füüsiliselt turvalises riigis, kuid puutuvad sõja- ja julgeolekuteemadega kokku vahendatult – meedia, koolihariduse ja täiskasvanute arutelude kaudu.

Eesti kontekstis on see küsimus eriti aktuaalne. Venemaa sõjategevus Ukrainas ning laiemad geopoliitilised pinged on toonud julgeolekuteemad avalikku ruumi. Sõda ei ole enam kaugel ajalooline nähtus, vaid igapäevases meediaruumis nähtav ja arutletav sündmus. Lapsed kuulevad arutelusid riigikaitsest, näevad uudiseid sõjategevusest ning puutuvad kokku hirmu ja ebakindlust käsitlevate narratiividega. Samas puudub neil otsene kogemus relvakonfliktist.

Teadmislünk seisneb seega küsimuses, kuidas lapsed sellises „vahendatud sõja“ olukorras sõda ja turvalisust mõtestavad. Ei ole selge, kas nende arusaamad lähtuvad pigem abstraktsetest moraalsetest vastandustest, konkreetsetest meediakuvanditest või isiklikest tunnetest ja suhetest. Samuti on vähe teada, kuidas nad defineerivad turvalisust – kas see seostub riikliku kaitsevõime, koduse keskkonna, lähedaste suhete või emotsionaalse kindlustundega.

Lisaks on oluline mõista, kas ja kuidas erinevad laste arusaamad sõltuvalt nende sotsiaalsest ja kultuurilisest taustast. Kuna laste tähendusloome on sotsiokultuuriliselt vahendatud, võivad perekondlikud väärtused, meediatarbimine ja kogukondlik kontekst mõjutada seda, milliseid sümboleid ja narratiive nad kasutavad.

Uurimisprobleem seisneb seega selles, et kuigi laste sõjakogemust konfliktipiirkondades on põhjalikult uuritud, on vähe teadmisi sellest, kuidas füüsiliselt turvalises, kuid geopoliitiliselt pingestatud keskkonnas elavad lapsed sõda ja julgeolekut mõtestavad ning millist rolli mängivad selles protsessis nende tunded, sümboolsed kujutlused ja igapäevased suhted.

Uurimistöö eesmärk on anda sissevaade 10–12-aastaste Eesti laste arusaamadesse sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras.

Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas 10–12-aastased lapsed kujutavad ja selgitavad sõja olemust ning selle tähendust?
2. Kuidas 10–12-aastased lapsed mõtestavad turvalisust ning milliste suhete, kohtade ja tingimustega nad seda seostavad?
3. Milliseid emotsioone ja toimetulekuviiise väljendavad lapsed seoses sõja ja turvalisuse teemaga?

Sellise probleemi käsitlemine on oluline nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Teoreetiliselt laiendab see lapsepõlveuuringuid kontekstis, kus sõda on ühiskondlikult nähtav, kuid kogemuslikult vahendatud. Praktiliselt võib see aidata haridustöötajatel ja lapsevanematel paremini mõista, kuidas geopoliitilised sündmused mõjutavad laste turvatunnet ja maailmapilti ning kuidas lapsi sellistes olukordades toetada.

2. METOODIKA

2.1 Uurimisviis ja uurimisstrateegia

Uurimuses lähtun kvalitatiivsest uurimisviisist, kuna selle keskne eesmärk ei ole nähtuse mõõtmise ega üldistamine, vaid laste arusaamade, tähenduste ja kogemuste süvitsi mõistmine (Isik, 2025). Uurimus keskendub sellele, kuidas 10–12-aastased lapsed mõtestavad sõda ja turvalisust ning milliseid emotsioone, kujutlusi ja narratiive nad nende mõistetega seostavad. Selliste küsimuste puhul ei ole võimalik eeldada üheselt mõõdetavaid vastuseid; pigem on oluline avada tähendusloome protsessid, mis on sageli mitmekihilised ja kontekstuaalsed.

Kvalitatiivne lähenemine on tihedalt seotud uurimuse teoreetilise raamistikuga. Uue lapsepõlvesotsioloogia perspektiivist lähtudes käsitletakse lapsi aktiivsete sotsiaalsete toimijatena, kelle kogemused ja tõlgendused on teaduslikult väärtuslikud (den Besten, 2008; Rogoff, 1990). See tähendab, et uurimus ei lähtu eeldusest, et lapsed peaksid sõda mõistma „õigesti“ või täiskasvanute moodi, vaid püüab mõista, kuidas nad ise neid teemasid tähenduslikuks muudavad.

Epistemoloogiliselt paigutub uurimus konstruktivistlikku traditsiooni. See tähendab, et teadmisi ei käsitleta objektiivsete faktide kogumina, vaid sotsiaalselt ja kultuuriliselt kujunenud tähendustena (Berger & Luckmann, 1966; Lee, 2012). Laste arusaamad sõjast ja turvalisusest ei teki tühjalt kohalt, vaid kujunevad nende igapäevaste kogemuste, meediatarbimise, sotsiaalsete suhete ja laiemate geopoliitiliste diskursuste koosmõjus. Sellest tulenevalt on uurimuse eesmärk mõista mitte ainult seda, *mida* lapsed ütlevad, vaid ka seda *kuidas* ja *miks* nad seda teevad.

Metodoloogiliselt on tegemist interpretatiivse uurimusega, kus uurija roll ei piirdu andmete kogumisega, vaid hõlmab ka nende tähenduslikku tõlgendamist (Creswell, 1998). See eeldab teadlikkust uurija enda rollist ja võimalikest mõjudest uurimisprotsessile, mida käsitletakse lähemalt refleksiivsuse alapeatükis.

2.2 Andmed ja andmekogumismeetodid

Andmete kogumisel kasutasin kombineeritud kvalitatiivset lähenemist, mis ühendab visuaalsed ja verbaalsed meetodid. Selline multimodaalne lähenemine võimaldab avada laste arusaamu

mitmekülgsemalt kui üksnes intervjuudele tuginedes, eriti arvestades, et tegemist on emotsionaalselt ja abstraktselt keeruka teemaga.

Viisin andmekogumise läbi kahes omavahel seotud etapis. Esimeses etapis palusin lastel joonistada pildid teemadel „Mis on sõda?“ ja „Mis on turvalisus?“. Kasutasin joonistamist mitte pelgalt sissejuhatava tegevusena, vaid olulise andmekogumismeetodina. Visuaalne väljendus võimaldab lastel esitada oma mõtteid sümbolite, värvide ja kujundite kaudu, mis ei pruugi olla kergesti verbaliseeritavad. Eriti selliste teemade puhul nagu sõda, hirm või turvatunne võivad joonistused pakkuda ligipääsu kogemuslikule tasandile, mis jääks ainult vestluse põhjal osaliselt varjatuks.

Teises etapis viisin läbi poolstruktureeritud individuaalintervjuud (vt intervjuukava lisas 1), mis lähtusid laste joonistustest. Intervjuu ei olnud rangelt struktureeritud küsimustik, vaid pigem vestlus, mille keskmes oli lapse enda loodud pilt. Selline lähenemine aitas vähendada intervjuu formaalsust ja luua lapsele turvalisema eneseväljenduse ruumi. Küsimused olid avatud ja suunatud joonistuse tähenduse lahtimõtestamisele (nt „Räägi, mis siin toimub“, „Kuidas see tegelane end tunneb?“, „Mida see sinu jaoks tähendab?“).

Täiendava multimodaalse andmekogumismeetodina rakendasin intervjuu raames emotsioonikaartide ehk emotikonide valimise ülesannet, et toetada laste emotsionaalset eneseväljendust. Palusin lastel valida kuue erinevat näoilmet kujutava kaardi hulgast see, mis peegeldas kõige vahetumalt nende subjektiivset tunnetust seoses sõjateemaga. Ülesande eesmärk oli pakkuda lastele visuaalset ja kognitiivset tuge olukorras, kus abstraktsete ja tundlike teemade verbaalne artikleerimine võib osutuda keeruliseks. Integreerisin emotsioonikaardid vestlusse loomuliku osana, mis soodustas laste agentsust ning võimaldas neil oma sisemisi kogemusi täpsemalt ja nüansirohkemalt sõnastada.

Selline meetodite kombineerimine on kooskõlas uurimuse teoreetilise alusega, mis rõhutab laste agentsust ja mitmekesiseid eneseväljendusviise. Joonistus ja intervjuu ei ole siin eraldiseisvad, vaid täiendavad teineteist: joonistus loob tähendusliku lähtepunkti ning intervjuu aitab seda tähendust avada lapse enda sõnade kaudu.

2.3 Valim

Uuringus osalenud laste vanuserühm (10–12 aastat) valiti lähtudes soovist mõista varateismeliste arusaamu sõjast ja turvalisusest Eesti kontekstis. Selles arenguetapis on lapsed võimelised arutlema nii konkreetsete kui ka abstraktsemate teemade üle, kuid nende tõlgendused on endiselt tihedalt seotud igapäevaste kogemuste, emotsioonide ja sotsiaalse keskkonnaga (Vigliocco, Ponari & Norbury, 2018). Seetõttu võimaldab see vanuserühm uurida, kuidas lapsed loovad tähendusi ning sõnastavad oma arusaamu keerukatel ja potentsiaalselt tundlikel teemadel.

Osalejate värbamine toimus sotsiaalmeedia kaudu lapsevanemate vahendusel. Uuringus osalemise kutse postitas bakalaureusetöö juhendaja oma isikliku Facebooki-profiili kaudu, kust seda jagasid edasi tema tuttavad. Sellest tulenevalt kujunes valim iseselekteeruvaks („*self-selection sample*”), kuna uuringus osalesid need pered, kes avaldasid ise soovi osaleda. Iseselekteeruv valim kuulub mittetöenäosuslike valimite hulka ning selle kujunemist mõjutavad osalejate huvi, valmisolek ja kättesaadavus (Bryman, 2016; Beilmann & Rämmer, 2025).

Uuringus osales kokku 7 last vanuses 10–12 aastat, kellest 4 olid tüdrukud ja 3 poisid. Kõik osalejad elasid Tallinnas või Tartus või nende lähiümbruses. Lisaks oli kõigil lastel vanemate või lähisugulaste kaudu seos mõne Eesti ülikooliga, mis viitab osalejate suhteliselt sarnasele sotsiaalsele taustale. Selline valimi kujunemine tuleneb kasutatud värbamisstrateegiast ning osutab, et uuringus osalenud laste pered võivad kuuluda pigem kõrgema haridustasemega perede hulka.

Kvalitatiivses uurimistöös ei ole valimi eesmärk statistiline esinduslikkus, vaid uuritava nähtuse süvitsi mõistmine ja tähenduslike mustrite avamine. Seetõttu kasutatakse sageli mittetöenäosuslikke valimeid, mille puhul osalejate valik põhineb nende sobivusel uurimisküsimustele vastamiseks (Bryman, 2016; Beilmann & Rämmer, 2025). Valimi piisavust hinnatakse pigem analüütilise küllastuse kaudu ehk selle järgi, millal uued andmed ei lisa enam oluliselt uusi teemasid ega tähendusi (Bryman, 2016; Beilmann & Rämmer, 2025).

Uurimuse eesmärk ei ole teha üldistusi kõigi Eesti varateismeliste kohta, vaid pakkuda kontekstipõhist ja süvitsi minevat arusaama sellest, kuidas konkreetsete laste mõtestavad sõda ja turvalisust. Seetõttu tuleks tulemusi tõlgendada eelkõige konkreetse valimi ja selle kujunemiskonteksti raames (Lagerspetz, 2017).

2.4 Andmeanalüüsi meetod ja protsess

Andmete analüüsimisel kasutasin temaatilist analüüsi, mida täiendasin visuaalse analüüsi põhimõtetega. Analüüsi ülesehitamisel lähtusin kvalitatiivse sisuanalüüsi käsitlest ning kujutiste tõlgendamise põhimõtetest (Kalmus, Masso & Linno, 2015; Kalmus, 2015). Selline lähenemine võimaldas käsitleda intervjuude käigus kogutud verbaalset materjali ja laste joonistusi integreeritult ühe tervikliku andmestikuna.

Transkribeerisin intervjuud sõna-sõnalt, säilitades võimalikult täpselt laste väljendusviisi. Joonistused digiteerisin, et tagada nende süsteemne käsitlemine analüüsi eri etappides. Analüüsiprotsess algas andmestikuga põhjaliku tutvumisega. Lugesin intervjuude transkriptsioone korduvalt ning vaatasin joonistusi koos laste selgitustega, et saada terviklik ülevaade andmete sisust.

Pärast esmase ülevaate loomist liikusin kodeerimise etappi. Kodeerimine oli valdavalt induktiivne, mis tähendab, et koodid kujunesid otseselt andmetest, mitte eelnevalt defineeritud kategooriatest. Samas ei olnud analüüs täielikult teoreetiliselt neutraalne – teoreetiline raamistik suunas tähelepanu eelkõige emotsioonide, turvatunde ja sotsiaalsete tähenduste avaldumisele laste narratiivides ja visuaalsetes väljendustes.

Joonistuste analüüsimisel lähtusin nii kujutatud objektidest kui ka visuaalsetest elementidest, sealhulgas värvikasutusest, ruumilisest ülesehitusest ja kompositsioonist. Pidasin oluliseks, et ma ei tõlgendanud visuaalseid andmeid eraldiseisvalt, vaid alati koos lapse enda selgitusega, mis võimaldas vältida üleinterpreteerimist ning säilitada tähenduse lähtumist osaleja perspektiivist.

Kodeerimise käigus koondasin korduvad mustrid ja tähendused laiemateks teemadeks. Nende põhjal kujunes temaatiline struktuur, mis on esitatud koodipuuna (lisa 4). Koodipuu struktureerib laste arusaamad viieks peamiseks valdkonnaks: sõda, turvalisus, emotsioonid ja toimetulek, infokeskkond ning ohutunnetus. See võimaldab visuaalselt ja analüütiliselt kirjeldada, kuidas üksikud koodid moodustavad suuremaid tähendusvälju ning kuidas lapsed oma kogemusi ja arusaamu organiseerivad.

Analüüsi viimases etapis seostasin kujunenud teemad uurimisküsimuste ja teoreetilise raamistikuga. See võimaldas liikuda kirjeldavalt tasandilt tõlgenduslikule tasandile ning

analüüsida, kuidas lapsed loovad tähendusi, milliseid kogemusi nad selleks kasutavad ning millised sotsiaalsed ja kultuurilised tegurid nende arusaamu kujundavad.

Kogu analüüsiprotsessi vältel püüdsin säilitada tasakaalu andmetele lähedase, detailidele keskenduva lugemise ja interpretatiivse analüüsi vahel. Eesmärk ei olnud andmetele tähendusi juurde luua, vaid struktureerida ja analüütiliselt avada seda, kuidas lapsed ise oma joonistustes ja narratiivides maailma mõtestavad.

2.5 Eetilised kaalutlused

Kuna uurimus käsitleb lapsi ning potentsiaalselt tundlikku teemat, oli eetiliste aspektide arvestamine kogu uurimisprotsessi vältel keskse tähtsusega. Enne uuringuprotsessi algust taotlesime eetikakomitee kooskõlastuse (kooskõlastuse number 406/T-13 saime 18. detsembril 2025). Uuringu läbiviimisel lähtusin teaduseetika üldpõhimõtetest ning lastega tehtavale uurimistööle kehtivatest standarditest.

Esiteks küsisin teadliku nõusoleku. Uuringus osalesid ainult need lapsed, kelle vanemad olid andnud kirjaliku nõusoleku (individaalintervjuu informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm osaleja lapsevanemale/seaduslikule esindajale lisas 3) ning kes ise olid valmis osalema (individaalintervjuu informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm osalejale lisas 2). Selgitasin lastele uuringu eesmärgi ja protsessi neile arusaadavas keeles ning rõhutasin, et osalemine on vabatahtlik.

Teiseks järgisin vabatahtlikkuse ja loobumisõiguse põhimõtet. Lapsel oli igal hetkel õigus intervjuu katkestada või küsimustele mitte vastata ilma negatiivsete tagajärgedeta. Seda põhimõtet rakendasin ka praktikas – ühe intervjuu katkestasin, kuna laps oli juba intervjuule tulles halvas tujus ning vestluse käigus ilmnes, et ta on emotsionaalselt häiritud. Uurijana võimaldasin lapsel intervjuu pooleli jätta.

Kolmandaks pöörasin erilist tähelepanu osalejate heaolule. Arvestades, et sõjateema võib tekitada lastes ärevust või ebamugavust, kasutasin eakohaseid ja mängulisi meetodeid, mis võimaldasid teemat käsitleda turvalisel ja toetaval viisil. Pidasin oluliseks, et arutelu ei suurendaks laste ärevust ning et nad tunneksid end kogu intervjuu vältel turvaliselt ja hoituna.

Lisaks tagasin konfidentsiaalsuse ja andmekaitse. Pseudonüümisin kogutud andmed ning eemaldasid kõik isikut tuvastada võimaldavad tunnused. Bakalaureusetöös viitan osalejatele läbivalt koodide abil (nt T1, P2), kus täht viitab lapse soole (T – tüdruk, P – poiss) ning number osaleja järjekorrale andmekogumises. Andmeid säilitasin turvalises keskkonnas ning ligipääs neile oli ainult minul kui uurijal ja juhendajal kui vastutaval uurijal.

Kogu uurimisprotsessi vältel lähtusin põhimõttest, et minu tegevus ei kahjustaks osalejaid ning et nende õigused, heaolu ja turvatunne oleksid tagatud. Pidasin oluliseks austada laste isiklikke piire, arvestada nende emotsionaalset seisundit ning anda neile võimalus väljendada oma mõtteid neile sobival viisil ja tempos.

2.6 Uurija refleksiivsus

Kvalitatiivses uurimuses ei ole uurija neutraalne vaatleja, vaid aktiivne osaline, kelle roll mõjutab nii andmete kogumist kui ka nende tõlgendamist. Seetõttu on minu jaoks oluline reflekteerida uurija positsiooni ja võimalikke mõjusid uurimisprotsessile.

Selles uurimuses on uurija täiskasvanu, mis võib mõjutada laste vastuseid. Lapsed võivad püüda anda „õigeid“ või sotsiaalselt soovitavaid vastuseid või kohandada oma juttu vastavalt sellele, mida nad arvavad, et uurija ootab. Selle mõju vähendamiseks püüdsin luua võimalikult turvalise ja hinnanguvaba õhkkonna, kus laps tunneks, et tema arvamus on oluline sõltumata selle sisust.

Samuti on oluline teadvustada, et uurija tõlgendab andmeid oma teadmiste ja kogemuste põhjal. See tähendab, et analüüs ei ole täielikult objektiivne, vaid sisaldab paratamatult interpretatiivset elementi. Selle tasakaalustamiseks lähtusin põhimõttest, et laste selgitused on esmane tähenduse allikas ning uurija ei tohiks neile omistada tähendusi, mida laps ise ei ole väljendanud.

Refleksiivsuse kaudu püüan suurendada uurimuse läbipaistvust ja usaldusväärsust, teadvustades uurija rolli teadmuse loomise protsessis.

3. TULEMUSED

Uuringus analüüsisin seitsme 10–12-aastase lapse arusaamu sõja ja turvalisuse teemadel, kasutades joonistamise ja vestlusintervjuu meetodit. Tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa, tuues välja sarnasused ja erinevused laste arusaamades ning illustreerides neid tsitaatide ja joonistuste kirjeldustega.

3.1 Kuidas lapsed kujutavad ja selgitavad sõja olemust ning tähendust

Uuringus osalenud 10–12-aastased kujutavad ja selgitavad sõda peamiselt visuaalsete, emotsionaalsete ning üksikute konkreetsete näidete kaudu, mitte tervikliku või süsteemse arusaamana. Sõja mõtestamine toimub sageli kujundite abil, kus olulisel kohal on nii joonistused kui ka metafoorid.

Ilmametafoori kasutamine tõi selgelt esile, kuidas lapsed sõda tajuvad. Enamiku laste jaoks seostub sõda halva ilmaga – pimeduse, vihma, pilvisuse või uduga. Näiteks T1 kirjeldas sõda kui „hästi pilvist”, vihmast ja udust ilma, kus on „pime”. Sarnaseid kirjeldusi andsid ka teised lapsed: P3 seostas sõda „novembrikuise” sügisega, kus on hall, mudane ja „elutu” keskkond, T4 nimetas seda lihtsalt kurvaks ja vihmaseks ning T5 rõhutas, et sõja puhul „päike ei sära” ja loodus ei ole enam roheline ega elav. P7 tõi esile äikese kui sõja sümboli, rõhutades selle ohtlikkust ja pimedust. Nendes kirjeldustes ei väljendu sõda ainult ohu, vaid üldise keskkonna ja meeleolu halvenemisena, kus elu muutub raskemaks ja vähem nauditavaks.

Lisaks keskkondlikele kujunditele seostavad lapsed sõda konkreetsete objektide ja tegevustega. T4 kujutas sõda tanki, plahvatuse ja kuulidega, mis viitab selgele arusaamale sõjast kui relvastatud konfliktist. T1 nimetas esimesena droone ning T5 seostas sõda sireenidega. Ka P3 kirjeldas sõda läbi kujundi, kus „rakett või droon” lendab aknast sisse, rõhutades ohtu ja ootamatust. Need näited näitavad, et laste ettekujutus sõjast on tugevalt mõjutatud visuaalsetest kujutistest, mida nad on näinud või kuulnud.

Samas ei piirdu sõja tähendus ainult konkreetsete objektidega. Mitmed lapsed kirjeldasid sõda ka abstraktsemalt. P3 tõi esile sõja kui „kaose”, samas kui T4 ja T5 rõhutasid selle üldist halba ja kurba olemust. T1 lisas, et sõjaolukorras „ei saa teha tegevusi”, mida muidu teha saaks, mis viitab

arusaamale, et sõda piirab igapäevaelu ja vähendab võimalusi. Seega mõtestatakse sõda ka kui seisundit, mis mõjutab inimeste elu laiemalt, mitte ainult otsese vägivalla kaudu.

Oluline tähelepanek on see, et osa lapsi kogeb raskusi sõja kujutamisel ja selgitamisel. Näiteks T1 ütles otseselt, et ta „ei oska seda kuidagi joonistada”, ning P7-l ei tulnud samuti konkreetseid ideid, lisades vaid, et ta „tahab lihtsalt, et sõda ei oleks”. See viitab sellele, et kuigi sõda on laste jaoks tuttav teema, ei pruugi neil olla selget või kindlat arusaama selle olemusest. Sõda võib olla nende jaoks samaaegselt nii tuttav kui ka raskesti hoomatav nähtus.

Sõja mõtestamisel kerkivad esile ka seosed reaalse maailmaga. Mitu last nimetas konkreetseid konflikte ja riike, näiteks sõda Ukrainas, Venemaal, Israeli ja Iraani (P3, P7). See näitab, et laste arusaamad ei teki tühjalt kohalt, vaid on seotud ümbritseva infokeskkonnaga. Samas jäävad nende selgitused sageli üldiseks ega sisalda detailset arutelu põhjuste või tagajärgede üle.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et laste jaoks on sõda eelkõige visuaalne ja emotsionaalne nähtus, mida kujutatakse tumedate, ohtlike ja ebameeldivate kujundite kaudu. Sõda seostub nii konkreetsete ohtudega (nt relvad, plahvatused, sireenid) kui ka laiemalt negatiivse seisundiga, mis mõjutab inimeste igapäevaelu ja heaolu. Samas võib järeldada, et sõja mõtestamine või oma sõjaga seotud mõtete selge väljendamine on paljudele lastele keeruline ning nende arusaamad võivad jääda fragmentaarseks ja kogemuslikuks.

3.2 Kuidas lapsed mõtestavad turvalisust

Intervjuude põhjal ilmneb, et turvalisus on uuringus osalenud laste jaoks selgelt struktureeritum ja kergemini mõistetav kui sõda. Kui sõja puhul esines ebakindlust ja raskusi selle kujutamisel, siis turvalisuse kirjeldamisel olid lapsed enesekindlamad ning nende vastustes kordusid sarnased teemad ja seosed. Turvalisus ei ilmne laste jaoks abstraktse mõistena, vaid on tugevalt seotud konkreetsete inimeste, kohtade ja kogemustega.

Kõige kesksam turvalisuse allikas on laste jaoks kodu. Kõik intervjuueeritud lapsed viitasid ühel või teisel viisil kodule kui kohale, kus nad tunnevad end turvaliselt. Kodu ei tähenda ainult füüsilist ruumi, vaid pigem tunnet, et tegemist on „oma kohaga”, kuhu saab alati tagasi minna (T4). P3 kirjeldas kodu kui „*safe space*’i”, kus ei ole juhtunud midagi halba ning kus on harjumuspärane ja

rahulik olla. Sarnast mõtet väljendas ka P7, kes tõi esile, et kodu on turvaline, kuna seal on vaiksem ja vähem ettearvamatuid olukordi kui näiteks koolis.

Kodu kõrval on turvalisuse keskseks komponendiks pere. Lapsed seostavad turvalisust tugevalt lähedaste inimestega – vanemad, vanavanemad ja teised pereliikmed loovad turvatunde läbi läheduse ja usalduse (T1, T2, T4, T5). T1 tõi eraldi välja ka vanaema-vanaisa kodu kui eriti turvalise koha, mis on seotud lapsepõlvemälestuste ja pikaajalise kogemusega. Lisaks perele nimetati sageli ka sõpru (T1, T2, T5), kelle kohalolu aitab luua turvalise keskkonna. Näiteks T5 kirjeldas kooli turvalisena just seetõttu, et seal on sõbrad ja pidev sotsiaalne tegevus.

Turvalisus ei ole laste jaoks seotud ainult inimeste ja kohtadega, vaid ka teatud tingimuste ja keskkondlike omadustega. Oluline on rahu ja ohu puudumine – turvaline koht on selline, kus „ei juhtu midagi halba” (P3). Samuti rõhutatakse hubasust ja tuttavlikkust (T4), mis loovad emotsionaalse kindlustunde. P3 tõi esile ka keskkonna visuaalsed omadused, nagu rohelus ja taimed, mis muudavad koha turvalisemaks ja meeldivamaks. See viitab sellele, et turvalisuse kogemus on seotud ka esteetiliste ja sensorsete teguritega.

Huvitav on see, et turvalisuse kogemus ei ole kõigi laste puhul ühesugune. Kui P7 rõhutas vaikust ja rahu kui turvalisuse eeltingimust, siis T5 koges turvalisust hoopis aktiivses ja elavas keskkonnas, koolis, kus „alati keegi naerab või karjub” ning kus toimub pidev tegevus. See näitab, et turvalisus ei tähenda kõigi jaoks sama – mõne jaoks on oluline rahulik keskkond, teise jaoks aga sotsiaalne aktiivsus ja inimeste kohalolu.

Turvalisust kirjeldati ka läbi ilmametafoori, kus see seostus valdavalt päikeselise, sooja ja meeldiva ilmaga. Näiteks T1 joonistas turvalisuse päikese ja vikerkaarega, T4 nimetas seda „ilusaks ja päikseliseks” ning T5 rõhutas selget taevast ja õitsvat loodust. Sellised kujundid viitavad sellele, et turvalisus on laste jaoks positiivne ja elav seisund, mis võimaldab rõõmu ja vabadust. Turvalisus ei ole pelgalt ohu puudumine, vaid pigem heaolu ja rahulolu kogemus.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et lapsed mõtestavad turvalisust eelkõige läbi lähedaste suhete, tuttavate keskkondade ja positiivsete kogemuste. Kodu ja pere moodustavad turvalisuse tuuma, mida täiendavad sõbrad, harjumuspärased kohad ja rahulik või meeldiv keskkond. Turvalisus on laste jaoks selge, konkreetne ja positiivselt laetud mõiste, mis vastandub teravalt sõjale kui ebakindlale ja negatiivsele nähtusele.

3.3 Laste emotsioonid ja toimetulekuviisid seoses sõja ja turvalisuse teemaga

Intervjuude põhjal ilmneb, et sõja ja turvalisuse teemad on uuringus osalenud laste jaoks selgelt emotsionaalselt laetud, kuid nende reaktsioonid ei ole ühesugused. Sõjaga seonduvad tunded varieeruvad hirmust ja murest kuni mõtiskleva või isegi neutraalse hoiakuni, samas kui turvalisus on seotud positiivsete ja meeldivate emotsioonidega.

Sõja puhul kerkivad esile eelkõige ebakindlus ja mure. Mitmed lapsed väljendasid sõjaga seoses hirmu ja ärevust ka emotsioonikaartide ehk emotikonide valiku ülesandes, mille eesmärk oli aidata lastel oma tundeid visuaalselt kirjeldada. Näiteks T1 valis mureliku näo ning selgitas seda tundeiga „mis saab nüüd”, viidates teadmatusel tulenevale ärevusele ja ebakindlusele. Sarnase valiku tegi ka T4, kes seostas sõda samuti mure ja ebameeldiva tundeiga. Need vastused viitavad sellele, et sõda tekitab lastes eelkõige ebakindlust ja hirmu võimalike tagajärgede ees, mitte ainult otsest hirmureaktsiooni.

Samas ei väljendanud kõik lapsed tugevat hirmu. Osa vastuseid peegeldas pigem mõtisklevat või distanseeritumat suhtumist. Näiteks T5 ja P7 valisid mõtiskleva emotikoni, tuues esile küsimusi selle kohta, miks sõda toimub ja kas see võib neid endid mõjutada. P7 sõnastas selle kui mõtteprotsessi, kus tekib küsimus „mis siis, kui see siia jõuab”. P3 valis neutraalsema emotsiooni ning selgitas, et sõjateema on tema jaoks muutunud teatud määral harjumuspäraseks – sõjast räägitakse küll, kuid see ei tekita enam tugevat emotsionaalset reaktsiooni. See võib viidata sellele, et pidev kokkupuude sõjateemalise infoga on mõnel juhul vähendanud emotsioonide intensiivsust.

Lisaks emotsionaalsetele reaktsioonidele ilmneb laste vastustest ka ebakindlus seoses sõjaga seotud info ja teadmistega. Näiteks T1 tõi esile, et erinevat infot ei ole alati võimalik üheselt „tõestada” ning otsuste tegemisel lähtutakse pigem sisetundest kui kindlatest teadmistest. T2 kirjeldas, et vastandlike väidete korral ei pruugi ta kumbagi allikat täielikult uskuda, kuna selge arusaam sellest, mida pidada õigeks või valeks, puudub. See viitab sellele, et laste arusaamu sõjast mõjutab ka infokeskkonna vastuolulisus ja killustatus, mis tekitab ebakindlust selles, millist infot saab usaldada ning kuidas seda tõlgendada.

Toimetulekuviisid, mida lapsed kirjeldavad, on valdavalt lihtsad ja igapäevased. Üheks levinumaks strateegiaks on tähelepanu suunamine mujale. Näiteks T4 ja P7 tõid välja, et nad püüavad „mitte mõelda selle peale”, mis aitab vähendada ärevust. T1 kirjeldas muusika kuulamist kui üldist rahustavat tegevust, samas kui T5 nimetas erinevaid tegevusi, nagu söömine, seriaali

vaatamine või mängimine. Samuti mainiti füüsilist või sensoorset tegevust pakkuvaid vahendeid, nagu stressipall (T2), mis aitab rahuneda.

Oluline roll on ka sotsiaalsel toel. Mitmed lapsed tõid esile, et nad räägivad oma tunnetest vanemate või sõpradega (T4, T5). T2 ja T5 rõhutasid, et sõpradega koos olemine aitab mõtteid eemale viia ning enesetunnet parandada. Samas ilmneb, et kõik lapsed ei jaga oma mõtteid aktiivselt – näiteks T1 ütles, et tal ei ole olnud vajadust kellelegi rääkida, mis võib viidata kas vähesele murele või sellele, et emotsioone ei teadvustata.

Mõnel juhul väljendub toimetulek ka realistlikus olukorra aktsepteerimises. P3 tõi esile, et kuigi sõda võib tekitada stressi, ei saa tema isiklikult olukorda muuta ning tuleb lihtsalt valmis olla. See viitab arusaamale piiratud kontrollist ning kohanemisele olukorraga, mida ei saa otseselt mõjutada.

Turvalisusega seotud emotsioonid on seevastu selgelt positiivsed. Turvalisust kirjeldati kui „head” tunnet (T4, T5), mis on seotud rahu, mugavuse ja rõõmuga. Turvatunnet loovad eelkõige suhted ja tegevused – perega koos olemine, sõpradega suhtlemine või meeldivate asjade tegemine. Näiteks T1 nimetas rahustava tegurina nii peret kui ka muusikat, T5 aga tõi esile sõbra, kellele mõtlemine tekitab positiivseid emotsioone ja aitab rahuneda.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et laste emotsionaalne kogemus sõja ja turvalisuse teemal on mitmekesine, kuid selgete mustritega. Sõda tekitab eelkõige muret, ebakindlust ja küsimusi, samas kui turvalisus on seotud rahu ja positiivsete tunnetega. Toimetulek toimub peamiselt igapäevaste ja kättesaadavate strateegiate kaudu, kus keskset rolli mängivad tähelepanu suunamine mujale ning sotsiaalne tugi.

4. ARUTELU

Uurimuse eesmärk oli anda sissevaade 10–12-aastaste Eesti laste arusaamadesse sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras. Tulemused näitavad, et laste arusaamad kujunevad mitmetasandilise tähendusloome protsessi kaudu, kus põimuvad isiklik kogemus, sotsiaalne keskkond ning laiem diskursiivne ruum. Selles peatükis seotakse empiirilised leiud teoreetilise raamistikuga ning arutletakse nende tähenduse üle.

Esiteks kinnitavad tulemused uue lapsepõlvesotsioloogia lähtekohta, mille kohaselt lapsed on aktiivsed tähendusloojad (den Besten, 2008; Benwell & Hopkins, 2017). Laste vastused ei piirdunud kuuldud teadmiste kordamisega, vaid sisaldasid isikupäraseid tõlgendusi, emotsionaalseid hinnanguid ja kujundlikke seoseid. Ka olukorras, kus uurimismeetod suunas neid kasutama kindlat väljendusvormi (nt sõja kujutamine ilma), täitsid lapsed selle vormi erineva sisuga. See viitab, et isegi etteantud raamistikus säilib laste agentsus – nad ei täida ülesannet mehaaniliselt, vaid loovad selle kaudu tähendusi.

Teiseks haakuvad tulemused kriitilise geopoliitika käsitlesega, näidates, et laste arusaamad sõjast on selgelt mõjutatud diskursiivsest keskkonnast (Ben-Asher, 2016; Benwell & Hopkins, 2017). Laste viited konkreetsetele relvadele (nt droonid), sõjasündmustele ja riikidele osutavad meedia ning avaliku arutelu mõjule. Samas ei kujune neist teadmistest terviklikku geopoliitilist arusaama, vaid pigem fragmentaarne pildistik, mis koosneb visuaalsetest ja emotsionaalselt laetud elementidest. See kinnitab, et geopoliitika jõuab lasteni mitte süsteemse teadmisenä, vaid igapäevaste kokkupuudete kaudu, mida nad tõlgendavad oma kogemusmaailma raamides.

Kolmandaks toetavad tulemused arenguliste (Hall, 1993) ja sotsiokultuuriliste käsitluste (Özer jt, 2018) omavahelist täiendavust. Laste kirjeldused sõjast olid sageli konkreetse ja visuaalse (nt relvad, plahvatused), mis on kooskõlas arengulise perspektiiviga (vt joonis 1). Samal ajal näitab nende sisu – näiteks droonide või sireenide esiletõus – selgelt konteksti mõju. Seega ei saa laste arusaamu seletada üksnes kognitiivse arengu kaudu, vaid need kujunevad sotsiaalse ja kultuurilise keskkonna mõjul. Uurimuse tulemused osutavad, et kontekst ei täida üksnes arengulisi protsesse täiendavat rolli, vaid mõjutab ka seda, milliseid tähendusi lapsed kujundavad.

Joonis 1. Näide lapse joonistusest, kus sõda on kujutatud sõjatehnika, sõduri ja tormise ilmametafoori kaudu (autori kogutud andmed)

Oluline leid on see, et sõda mõtestatakse tugevalt emotsionaalse ja moraalse nähtusena. Uuringus osalenud laste kirjeldustes domineerivad negatiivsed tunded ning sõda seostub selgelt millegi halva, ohtliku ja ebasoovitavaga. See on kooskõlas käsitlesega sõjast kui moraalsest narratiivist, kus nähtusi tõlgendatakse väärtushinnangute kaudu, mitte neutraalselt. Samas ei ilmnenud laste arusaamades tugevat „meie“ ja „nemad“ vastandust, mida on täheldatud konfliktipiirkondade uuringutes. See viitab, et Eesti kontekstis tajuvad lapsed sõda pigem üldise negatiivse nähtusena, mitte identiteedipõhiselt struktureeritud konfliktina.

Turvalisuse mõtestamine oli võrreldes sõjaga märgatavalt selgem ja ühtlasem. Tulemused kinnitavad arusaama turvalisusest kui emotsionaalsest ja relatsioonilisest konstruktsioonist. Lapsed seostasid turvalisust eelkõige kodu, pere ja lähedaste suhetega, mitte riigi või institutsioonidega (vt joonis 2). See näitab, et laste perspektiivis ei väljendu julgeolek abstraktse poliitilise kategooriana, vaid igapäevase kogemusena, mis kujuneb tuttavlikes ja usaldusväärses suhetes. Samas ilmnes, et turvalisuse kogemus ei ole homogeenne: mõne lapse jaoks tähendab see rahu ja vaikust, teise jaoks aga sotsiaalset aktiivsust ja inimeste kohalolu. See kinnitab turvatunde subjektiivset ja kontekstuaalset iseloomu.

Joonis 2. Näide lapse joonistusest, kus turvalisust kujutatakse kodu, inimeste ja positiivse keskkonna kaudu (autori kogutud andmed)

Sõja ja turvalisuse vastandus oli laste arusaamades selgelt esile joonistunud (vt joonis 3). Kui sõda seostus kaose, ohu ja negatiivsete emotsioonidega, siis turvalisus tähistas positiivset, stabiilset ja meeldivat seisundit. See kontrast ilmnes nii verbaalsetes kirjeldustes kui ka visuaalsetes kujutistes. Selline vastandamine viitab, et lapsed struktureerivad keerulisi nähtusi binaarsete kategooriate kaudu, mis aitab neil maailma lihtsustada ja mõtestada.

Joonis 3. Näide lapse joonistusest, kus on vastandatud sõda ja turvalisus (autori kogutud andmed)

Metodoloogilisest vaatenurgast kinnitavad tulemused multimodaalse lähenemise väärtust. Joonistamine ei olnud pelgalt abivahend, vaid võimaldas lastel väljendada tähendusi, mida nad ei pruukinud sõnaliselt artikuleerida. Samas näitab ilmametafoori kasutamine, et ka uurimismeetod ise suunab tähendusloomet. Seetõttu tuleb tulemusi tõlgendada, arvestades, et osa kujunditest tuleneb uurimissituatsioonist, mitte ainult laste spontaansetest mõtlemisest. See ei vähenda andmete väärtust, kuid rõhutab uurija rolli tähenduste kujunemises.

Oluline tähelepanek on, et hoolimata kokkupuutest sõjateemadega ei ilmnenud, et see otseselt õhnestaks laste turvatunnet. Lastel jaoks on turvalisus eelkõige relatsiooniline konstruktsioon (Tonon jt, 2021), mis tähendab, et nende subjektiivne julgeolekutaju on ankurdatud mikrotasandi suhete ja koduse rutiini stabiilsusesse, toimides seeläbi kaitsva puhvrina abstraktsete geopoliitiliste pingete vastu. See viitab teatud määral resilentsusele: lapsed suudavad eristada abstraktset ohtu oma igapäevasest reaalsusest. Samas ei saa välistada, et pidev kokkupuude sõjateemadega mõjutab nende ohutunnetust kaudsemalt või pikema aja jooksul.

Uurimuse piirangutest tuleb esile tuua väike ja sotsiaalselt suhteliselt homogeenne valim, mis piirab tulemuste ülekantavust. Samuti võib iseselekteeruv valim tähendada, et uuringus osalesid lapsed peredest, kes on teemast teadlikumad või avatumad. Lisaks tuleb arvestada uurija ja meetodi mõjuga andmetele – näiteks joonistamisülesande vorm suunas osaliselt seda, kuidas lapsed sõda ja turvalisust kujutasid.

Edasised uuringud võiksid kaasata mitmekesisema taustaga lapsi ning võrrelda erinevaid kontekste ja vanuserühmi. Samuti oleks oluline uurida, kuidas laste arusaamad ajas muutuvad ning millist rolli mängivad haridus ja meediatarbimine. Praktilisest vaatenurgast osutavad tulemused vajadusele luua lastele turvaline keskkond sõjateemade käsitlemiseks ning toetada nende emotsionaalset toimetulekut.

Kokkuvõttes näitab uurimus, et Eesti lapsed mõtestavad sõda ja turvalisust mitmekülgsest ja tähenduslikult, kuid nende arusaamad on tugevalt kontekstist ja kasutatud väljendusvormidest mõjutatud. Lastel loodud tähendused peegeldavad ühtaegu nende individuaalseid kogemusi kui ka laiemat ühiskondlikku diskursust, milles nad igapäevaselt osalevad.

KOKKUVÕTE

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli anda sissevaade 10–12-aastaste Eesti laste arusaamadesse sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras. Uurimus keskendus laste enda vaatenurkadele, käsitledes neid aktiivsete tähendusloojatena, kelle arusaamad kujunevad isikliku kogemuse, sotsiaalse keskkonna ja laiemal ühiskondliku diskursuse koosmõjus.

Empiiriline materjal koguti multimodaalse lähenemise abil, kasutades nii visuaalseid (joonistused) kui ka verbaalseid (intervjuud) väljendusviise. Tulemused näitasid, et laste arusaamad sõjast on mitmekesised, kuid sageli fragmentaarsed ning tugevalt mõjutatud meediast ja avalikust arutelust. Lapsed tõid esile konkreetseid ja visuaalseid elemente, nagu relvad, plahvatused ja tehnoloogilised vahendid (nt droonid), kuid nende teadmised ei moodustanud terviklikku geopoliitilist pilti. See kinnitab, et geopoliitilised teemad jõuavad lasteni pigem üksikute kujundite ja emotsionaalselt laetud fragmentidena.

Sõda mõtestati valdavalt negatiivse, ohtliku ja moraalselt taunimisväärse nähtusena, millega kaasnevad tugevad emotsioonid, nagu hirm ja kurbus. Samas ei ilmnunud tugevat „meie“ ja „nemad“ vastandust, mis viitab sellele, et Eesti kontekstis ei struktureeri lapsed sõda selgelt identiteedipõhise konfliktina. Turvalisus seevastu oli laste jaoks selgem ja ühtlasemalt mõistetud ning seostus eelkõige kodu, pere ja lähedaste suhetega. Turvatunne ei väljendunud abstraktse poliitilise kategooriana, vaid igapäevase kogemusena, mis põhineb usaldusel ja tuttavlikkusel.

Tulemused näitavad, et laste arusaamad kujunevad nii arenguliste kui ka sotsiokultuuriliste tegurite koosmõjus. Kuigi laste kirjeldused olid sageli konkreetseid ja visuaalseid, viitas nende sisu selgelt konteksti mõjule. Samuti ilmnis, et lapsed struktureerivad sõda ja turvalisust vastandlike kategooriatena, mis aitab neil keerulisi nähtusi lihtsustada ja mõtestada.

Metodoloogiliselt kinnitas uurimus multimodaalse lähenemise väärtust, tuues esile, et joonistamine võimaldab väljendada tähendusi, mida ei pruugita sõnades edasi anda. Samas leidis kinnitust, et uurimismeetod ise mõjutab tähendusloomet, mistõttu tuleb tulemuste tõlgendamisel arvestada uurija rolliga. Uurimuse piiranguteks olid väike ja suhteliselt homogeenne valim ning võimalik iseselekteerumise mõju.

Oluline järeldus on, et vaatamata kokkupuutele sõjateemadega ei näi see otseselt kahjustavat laste turvatunnet, mis püsib tugevalt seotud nende vahetu sotsiaalse keskkonnaga. See viitab laste teatud

resilientsusele. Praktilises plaanis rõhutavad tulemused vajadust käsitleda sõjateemasid lastega turvalises ja toetavas keskkonnas ning toetada nende emotsionaalset toimetulekut.

Kokkuvõttes näitab uurimus, et uuringus osalenud lapsed mõtestavad sõda ja turvalisust aktiivselt ja mitmetasandiliselt, peegeldades nii oma isiklikke kogemusi kui ka laiemat ühiskondlikku konteksti.

SUMMARY

Children's Understandings of War and Security in the Contemporary Geopolitical Context: The Perspectives of 10–12-Year-Olds in Estonia

The aim of this bachelor's thesis was to provide an insight into 10–12-year-old Estonian children's understandings of war and security in the current geopolitical context. The study focused on children's own perspectives, treating them as active meaning-makers whose understandings are shaped through the interaction of personal experience, social environment, and broader societal discourse.

The empirical data were collected using a multimodal approach that combined visual (drawings) and verbal (interviews) methods. The findings indicate that children's understandings of war are diverse but often fragmented and strongly influenced by media and public discourse. Children referred to concrete and visual elements such as weapons, explosions, and technological devices (e.g., drones), yet their knowledge did not form a coherent geopolitical understanding. This suggests that geopolitical issues reach children mainly through emotionally charged fragments rather than systematic knowledge.

War was predominantly understood as a negative, dangerous, and morally undesirable phenomenon associated with strong emotions such as fear and sadness. However, a clear “us versus them” distinction did not emerge, indicating that in the Estonian context, children do not strongly frame war as an identity-based conflict. In contrast, security was understood more clearly and consistently, primarily associated with home, family, and close relationships. For children, security was not an abstract political concept but an everyday experience grounded in trust and familiarity.

The results demonstrate that children's understandings are shaped by both developmental and sociocultural factors. While their descriptions were often concrete and visual, their content clearly reflected contextual influences. Additionally, children tended to structure war and security as opposing categories, helping them to simplify and interpret complex phenomena.

Methodologically, the study highlights the value of a multimodal approach, showing that drawing enables children to express meanings that may not be easily articulated verbally. At the same time, the findings indicate that the research method itself shapes meaning-making, and thus the researcher's role must be considered in interpretation. The study is limited by a small and relatively homogeneous sample and potential self-selection bias.

An important conclusion is that despite exposure to war-related topics, children's sense of security does not appear to be directly undermined, as it remains strongly tied to their immediate social environment. This suggests a degree of resilience. Practically, the findings underline the importance of providing a safe and supportive environment for discussing war-related topics with children and supporting their emotional coping.

Overall, the study shows that the participating children actively and meaningfully construct their understandings of war and security, reflecting both their individual experiences and the broader societal context in which they live.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Barchilon, J. (1993). Children and War in the Fairy Tale. *Merveilles & contes*, 7(2), 316–340.
- Beilmann, M. & Rämmer, A. (2025). Valimi moodustamine. M. Beilmann, S. Opermann ja D. Kutsar (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/valimi-moodustamine/>
- Ben-Asher, S. (2016). Bedouin Children and Their Reality Perceptions of the War Between Israel and Gaza. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 36(4), 484–501. <https://doi.org/10.1080/13602004.2016.1248177>
- Benwell, M. C. & Hopkins, P. (2017). *Children, Young People and Critical Geopolitics*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315562827>
- Berger, P. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- den Besten, O. (2008). What's New in the New Social Studies of Childhood? The Changing Meaning of 'Childhood' in Social Sciences.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design*.
- Deguará, J. (2024). “I Don’t Want War in My House”: Young Children’s Meaning-Making of War and Peace Through Their Drawings. *Social Inclusion*, 12(0). <https://www.cogitatiopress.com/socialinclusion/article/view/8587>
- Esquibel, J. A., Canlas, H. L., Dulay, A. D. & Jr, E. R. G. (2024). What is peace? Exploring the experiences of children living in a war-torn area. *European Journal of Social Sciences Studies*, 10(2). <https://doi.org/10.46827/ejsss.v10i2.1762>
- Hakvoort, I. & Oppenheimer, L. (1993). Children and Adolescents' Conceptions of Peace, War, and Strategies to Attain Peace: A Dutch Case Study. *Journal of Peace Research*, 30, 65–77.
- Hall, R. (1993). How Children Think and Feel about War and Peace: An Australian Study. *Journal of Peace Research*, 30(2), 181–196.

- Isik, O. (2025). The Power of Stories: Understanding Human Experience Through Qualitative Research. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 10(3), 622–630. <https://doi.org/10.22161/ijels.103.90>
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Polity Press.
- Kalmus, V., Masso, A. & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>
- Kalmus, V. (2015). Kujutiste lugemine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kujutiste-lugemine/>
- Lagerspetz, M. (2017). Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Lee, C. G. (2012). Reconsidering Constructivism in Qualitative Research. *Educational Philosophy and Theory*, 44(4), 403–412. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2010.00720.x>
- Masten, A. S. & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: pathways of risk and resilience. *Annual review of psychology*, 63, 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
- Rogoff, B. (1990). *Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context*.
- Tonon, G., Benatuil, D., Laurito, M. J. & Molgaray, D. (2021). Children's Feeling of Security. T. Fattore, S. Fegter, & C. Hunner-Kreisel (toim), *Children's Concepts of Well-being: Challenges in International Comparative Qualitative Research* (lk 269–284). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-67167-9_14
- Vigliocco, G., Ponari, M. & Norbury, C. (2018). Learning and processing abstract words and concepts: Insights from typical and atypical development. *Topics in Cognitive Science*, 10(3), 533–549. <https://doi.org/10.1111/tops.12347>
- Özer, S., Oppedal, B., Şirin, S. & Ergün, G. (2018). Children facing war: Their understandings of war and peace. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 13(1), 60–71. <https://doi.org/10.1080/17450128.2017.1372652>

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

INDIVIDUAALINTERVJUU KAVA

Uuring: „Julgeolekustumine ja ühiskonna toimepidevus: laste ja noorte arusaamad sõjast ja julgeolekust keerulises geopoliitilises olukorras“

Uurija: Maarja Kiplok

Juhendaja: dr Mai Beilmann

Kestus: 30–45 minutit

Koht: kool, noortekeskus või muu lapsele tuttav ja turvaline keskkond

Vorm: vestlus ja loovülesanded (joonistamine, mõtlemismängud)

Salvestus: helisalvestus (kustutatakse 30 päeva pärast ümberkirjutuse kontrollimist)

1. Sissejuhatus ja turvatunde loomine (5 min)

Uurija räägib:

„Tere! Mina olen Maarja ja uurin, kuidas lapsed mõtlevad turvalisusest ja sõjast. Me lihtsalt räägime ja joonistame natuke. Õigeid ega valesid vastuseid ei ole. Kui mõni küsimus tundub imelik või raske, võid öelda näiteks *ma ei taha vastata* või *teeme pausi*.“

Kokkulepped lapsega:

1. Me räägime vabalt ja ausalt.
2. Me ei jaga sinu juttu teistega.
3. Kui mõni teema teeb kurvaks, siis ütle mulle ja teeme pausi.

Soojendusmäng: „Kui sinu tänane tunne oleks ilm, milline see oleks ja miks?“

(nt päikeseline, pilvine, tuuline, vihmane jne)

2. Joonistamine: „Kui turvalisus ja sõda oleksid ilm“ (5–7 min)

Ülesanne:

Anna lapsele kaks paberit või üks leht kaheks jaotatuna.

- Vasakul: „Kui turvalisus oleks ilm, milline see oleks?“
- Paremal: „Kui sõda oleks ilm, milline see oleks?“

Järgnevad küsimused:

- Mida sa joonistasid?
- Kuidas tunne on selles „ilmas“ olla?
- Mis muudab ilma paremaks või halvemaks?
- Kas keegi aitab, kui „ilm“ muutub tormiseks?

Eesmärk: avada teemat kaudselt ja kujundlikult, ilma lapsele liiga otseseid sõjaküsimusi esitamata.

3. Räägime sõjast ja turvalisusest (8–10 min)

Ülesanne: laps kirjutab või joonistab sõnad „sõda“ ja „turvalisus“ ning seostab need piltide, värvide või sümbolitega.

Avatud küsimused:

- Kui kuuled sõna *sõda*, mis sulle esimesena pähe tuleb?
- Kui kuuled sõna *turvalisus*, mis pilt või mõte tuleb pähe?
- Kus sina tunned end turvaliselt? (kodus, koolis, sõpradega, internetis?)
- Mis teeb mõne koha turvaliseks?
- Kuidas saad aru, et midagi on ohtlik?

Mänguline lisand: „Kui sõda oleks multifilm või videomäng – mis seal toimuks ja kuidas see lõppeks?“

4. Tunded ja toimetulek (7–8 min)

Abivahend: emotsioonikaardid või näoilmed (😊 😐 😞 😡 😠 😡).

Uuri ja küsi:

- Millise näo juurde sa paneksid ennast, kui kuuled sõna *sõda*?
- Mis sind siis aitab – näiteks rääkida, joonistada, mängida, mitte mõelda?
- Kellele sa räägid, kui tunned muret või hirmu?
- Mis aitab sul jälle rahulik olla?

Loovülesanne: „Joonista või kirjelda midagi, mis paneb sind tundma end turvaliselt.“

5. Kust sa asjadest teada saad (5–7 min)

Loovmäng: „Tähtsuse torn“ – lapsele antakse sõna-/pildikaardid (pere, sõbrad, õpetaja, kool, uudised, telefon, mängud, sotsiaalmeedia).

Ta paneb need järjekorda: kes või mis aitab tal maailmas toimuvat mõista.

Küsimused:

- Kust sa saad teada, mis maailmas toimub?
- Kas kodus või koolis räägitakse sõjast? Kuidas?
- Kui kaks inimest räägivad sama asja erinevalt, kuidas sa otsustad, keda uskuda?
- Mis aitab sul aru saada, mis on tõsi?

6. Lõpuring (3–5 min)

Ülesanne:

„Joonista või kirjelda üks koht, inimene või asi, mis teeb sind rahulikuks ja turvaliseks.“

Küsimused:

- Mis see on?
- Miks see sind rahustab?
- Kui sa saaksid midagi muuta, et maailmas oleks rohkem turvalisust või rahu, mis see oleks?

Positiivne lõpetus: „Sul on väga head mõtted. Aitäh, et neid jagasid! See aitab mul paremini mõista, kuidas lapsed asju näevad.“

7. Vestluse lõpetamine (2–3 min)

Uuri ja räägib:

„Aitäh, et rääkisid ja joonistasid! Kui pärast tunned, et mõni teema jäi pähe keerlema, võid sellest rääkida vanema, õpetaja või koolipsühholoogiga. Võid alati helistada ka lasteabi numbrile **116 111**. Kui hiljem tahad, et mõni jutt või joonistus eemaldataks, võid mulle kirjutada aadressil **kiplokma@ut.ee**.“

Kokkuvõtte uurimuse korraldusest ja eetilistest tagatistest

Etapp	Kuidas tagatakse turvalisus ja andmekaitse
Helisalvestus	Ainult uurimuse jaoks, kustutatakse üks kuu pärast transkriptsiooni valmimist
Joonistused	Skaneeritakse ilma nimeta, originaalid tagastatakse või hävitatakse
Andmete säilitamine	Pseudonüümitult Tartu Ülikooli turvalises serveris kuni 31.12.2039
Vabatahtlikkus	Laps võib igal ajal lõpetada või keelduda vastamast
Vajadusel abi	Kui laps muutub kurvaks või murelikuks, peatatakse intervjuu ja kaasatakse koolipsühholoog või lapsevanem

Intervjuu ülesehitus ajaliselt

Plokk	Tegevus	Aeg
1. Sissejuhatus ja soojendus	Tutvumine, kokkulepped, „ilm kui tunne”	5 min
2. Joonistus „Sõda ja turvalisus kui ilm”	Kujundlik mõtestamine	6–7 min
3. Räägime sõjast ja turvalisusest	Avatud küsimused ja arutelu	8–10 min
4. Tunded ja toimetulek	Emotsioonikaardid ja joonistus	7–8 min
5. Kust sa infot saad	„Tähtsuse torn” mäng	5–7 min
6. Lõpuring	Rahu ja turvatunde visualiseerimine	3–5 min
7. Sulgemine	Tänu, kontaktid	2–3 min

Kogukestus: 30–45 minutit

Lisa 2. Individuaalintervjuu teabeleht ja teadliku nõusoleku vorm osalejale

OSALEJA TEABE- JA NÕUSOLEKULEHT

Tere!

Kutsume Sind osalema **vestluses**, kus räägime, **kuidas noored mõtlevad sõjast, rahust ja turvalisusest**. Me tahame kuulda **Sinu enda mõtteid ja tundeid** – siin pole õigeid ega valesid vastuseid.

Mis toimub?

- Vestled uurijaga **üks ühele** rahulikus ja tuttavas kohas (nt koolis või noortekeskuses).
- Saad ka **joonistada või kirjutada**, et oma mõtteid paremini väljendada.
- Vestlus kestab umbes **30–60 minutit**.

Millised on Sinu andmed?

- Need on Sinu jutt, Sinu joonistused ja kõik, mida Sa intervjuu ajal räägid või teed.

Kuidas neid kogutakse?

- Me salvestame vestluse helina, et uurija saaks Sinu juttu hiljem täpselt kuulata.
- Kui salvestusest on tehtud tekst, kustutatakse helifail 30 päeva jooksul.

Kuidas Sinu andmeid hoitakse?

- Sinu nime ei lisata tekstile.
- Me muudame andmed selliseks, et teised inimesed ei saa aru, et need on Sinult pärit.
- Kõiki faile hoitakse Tartu Ülikooli turvalises arvutis, kuhu teised ei pääse.
- Andmete vastutav töötleja on Tartu Ülikool.

Kes Sinu andmeid näevad?

- Ainult uurijad, kes seda projekti teevad. Mitte keegi teine.

♥ Kui teema tundub raske

Sõjast ja turvalisusest rääkimine võib mõnikord teha **kurvaks või murelikuks**.

Kui nii juhtub, võid alati:

- öelda, et **ei taha sellest teemast rääkida**;
- **teha pausi või vestluse lõpetada**;
- küsida uurijalt abi või infot, kelle poole vajaduse korral pöörduda (nt koolipsühholoog või Lasteabi telefon 116 111).

⚖ Sinu õigused

- Võid **igal ajal** öelda „ei“ või **lahkuda vestlusest**.
- Sina otsustad, **mida ja kui palju räägid**.
- Kui hiljem tunned, et **ei soovi, et Sinu juttu kasutatakse**, saad seda öelda uurijale või kirjutada e-postile **kiplikma@ut.ee** 01.04.2026 (kuupäev enne andmete analüüsi algust).

✉ Küsimused

Kui sul või su vanemal on küsimusi, võid alati kirjutada:

Maarja Kiplok, Tartu Ülikool ✉ kiplikma@ut.ee

Juhendaja: **Dr Mai Beilmann** ✉ mai.beilmann@ut.ee

✅ Kas oled nõus osalema?

☐ Jah, olen aru saanud, mis uuring see on, ja **olen nõus osalema**.

☐ Ei, ma **ei soovi osaleda**.

Nimi: _____

Vanus: _____

Kuupäev: ____ / ____ / 20____

Allkiri: _____

Lisa 3. Individuaalintervjuu informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm osaleja lapsevanemale / seaduslikule esindajale

ALAEALISE OSALEJA LAPSEVANEMA / SEADUSLIKU ESINDAJA INFOLEHT

Lugupeetud lapsevanem või seaduslik esindaja!

Palume Teie lapsel osaleda Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi uuringus „Laste ja noorte arusaamad sõjast ja julgeolekust keerulises geopoliitilises olukorras“. Uuring on osa projektist „Julgeolekustumine ja ühiskonna toimepidevus“, mida rahastab Eesti Teadusagentuur (projekti kood PRG2555).

Uuring on kooskõlastatud Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitees.

Uuringu eesmärk ja sisu

Uuringu eesmärk on mõista, kuidas lapsed ja noored mõtestavad sõja, rahu ja julgeoleku teemasid ning kuidas need teemad on seotud nende igapäevaeluga. Lapsega viiakse läbi individuaalintervjuu, mille käigus uurija küsib arvamusi turvalisuse, sõja ja rahu teemadel. Vestlus sisaldab ka joonistamise või kirjutamise elemente, et toetada lapse eneseväljendust. Uuring toimub lapsele turvalises ja tuttavas keskkonnas (nt koolis või noortekeskuses).

Intervjuu kestus: umbes 30–60 minutit.

Uuringu riskid ja ennetusmeetmed

Lapsele ei kaasne uuringus osalemisega terviseriski ega füüsilist koormust. Kuna sõja teema võib tekitada emotsioone, on lapsel igal hetkel õigus vestlus katkestada või mõnele küsimusele mitte vastata. Kui lapse osalemise ajal või järel ilmneb, et teema on põhjustanud ärevust või kurbust, pakub uurija kohest tuge ja kuulamist. Kui laps tunneb end ebamugavalt, annab uurija vajaduse korral ka infot, kuhu laps võib pöörduda (nt lasteabitelefoni 116 111), või juhatab ta koolipsühholoogi või nõustaja juurde.

Isikuandmete kaitse ja konfidentsiaalsus

Uuringus kogutakse ainult neid andmeid, mis on vajalikud uurimistöö eesmärgi saavutamiseks. Kogu infot, mida Teie lapselt saame, kasutatakse ainult uuringu elluviimiseks (teadusartiklid, ettekanded jmt).

- Tagame Teie lapsele uuringus osalemisel täieliku konfidentsiaalsuse. Kõik kogutud andmed (helisalvestised, transkriptsioonid, joonistused) pseudonüümitakse. Kõigis avaldatud artiklites kasutame pseudonüümitud andmeid nii, et lugejal ei ole võimalik uuringus osalenuid identifitseerida. Enne igasuguste andmete avaldamist eemaldame kogu info, mis võimaldaks kedagi ära tunda.
- Intervjuu helisalvestatakse ja sellest tehakse kirjalik kokkuvõte. Helisalvestised kustutatakse üks kuu pärast transkriptsiooni valmimist. Tekstilised andmed säilitatakse kuni 31.12.2039 täiendava teadusliku analüüsi tarbeks.

Andmeid hoitakse Tartu Ülikooli turvalises serveris, kuhu on ligipääs vaid projekti vastutavatel uurijatel. Vastutav isik andmete turvalise säilitamise eest: Dr Mai Beilmann, Tartu Ülikool, mai.beilmann@ut.ee.

Isikuandmete töötlemine toimub vastavalt isikuandmete kaitse üldmäärusele (EL) 2016/679 (GDPR) ning Eesti isikuandmete kaitse seadusele.

Andmete vastutav töötleja on Tartu Ülikool.

Tulemuste kasutamine ja ligipääs andmetele

Uuringu tulemusi kasutatakse:

- Maarja Kiploki bakalaureusetöös (Tartu Ülikool, sotsioloogia eriala);
- teadusartiklites;
- teaduskonverentsidel;
- avalikes aruteludes, kus käsitletakse laste ja noorte heaolu.

Kõik tulemused esitatakse pseudonüümitud kujul, ilma osalejaid tuvastamata. Soovi korral saab lapsevanem/osaleja hiljem ülevaate uuringu kokkuvõttest.

Osalemisest loobumine

Uuringus osalemine on täiesti vabatahtlik. Laps ja lapsevanem võivad loobuda intervjuust enne vestlust ilma midagi põhjendamata. Intervjuu ajal võib laps lõpetada vestluse igal hetkel ning uurija katkestab intervjuu viivitamatult. Pärast osalemist võib lapsevanem paluda lapse andmete kustutamist kuni 01.04.2026 ehk andmete lõpliku anonüümimiseni. Kui andmed on juba anonüümitud viisil töödeldud (st neid ei ole enam võimalik lapsega siduda), ei ole hilisem kustutamine tehniliselt võimalik. Kustutamistaotlus: saatke e-kiri (maarja.kiplok@ut.ee) teemaga

„KUSTUTAMINE – [lapse eesnimi, intervjuu kuupäev]“. Vastame 20 päeva jooksul. Loobumine ei too kaasa mingeid negatiivseid tagajärgi.

Küsimused ja kontaktid

Kui Teil tekib küsimusi uuringu sisu, korralduse või andmekaitse kohta, pöörduge:

- Maarja Kiplok, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, e-post: kiplokma@ut.ee
- Juhendaja: dr Mai Beilmann, Tartu Ülikool, mai.beilmann@ut.ee
- Eetikaküsimustes: Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee, e-post: eetika@ut.ee
- Andmekaitseküsimustes: Tartu Ülikooli andmekaitespetsialist, e-post: andmekaitse@ut.ee

ALAEALISE OSALEJA LAPSEVANEMA / SEADUSLIKU ESINDAJA NÕUSOLEKU VORM

Kinnitan, et olen saanud arusaadavat teavet eespool kirjeldatud uurimistöö kohta.

Olen teadlik uurimistöö eesmärgist, sisust, võimalikest riskidest ja lapse õigustest.

Mul on olnud võimalus esitada küsimusi ja olen saanud neile vastused.

☐ Olen teadlik, et lapse osalemine on vabatahtlik ning ta võib igal ajal uuringust loobuda.

☐ Annan nõusoleku oma lapse isikuandmete töötlemiseks vastavalt infolehes kirjeldatule.

☐ Olen teadlik, et kogutud andmeid töödeldakse pseudonüümitult ja ainult teaduslikel eesmärkidel.

☐ Annan nõusoleku, et minu laps osaleb selles uurimistöös.

Lapse nimi: _____

Lapse vanus: _____

Kool/klass: _____

Vanema/hooldaja nimi: _____

Allkiri: _____

Kuupäev: ____ / ____ / 20____

Lisa 4. Koodipuu: laste arusaamad sõjast ja turvalisusest

1. SÕDA

1.1 Visuaalsed ja kujundlikud seosed

- Tume ja halb ilm (vihm, udu, pilvisus, äike)
- Hall, mudane, „elutu” keskkond
- Pimedus, värvide kadumine

1.2 Konkreetsed objektid ja tegevused

- Relvad (tankid, kuulid, plahvatused)
- Droonid ja sireenid
- Raketid ja rünnakud
- Sõjatehnika ja kaitsevägi

1.3 Emotsionaalsed tähendused

- Hirm ja ärevus
- Mure ja ebakindlus
- Kurbus
- Neutraalne või harjunud hoiak

1.4 Abstraktne tähendus

- Kaos
- Elukvaliteedi langus (ei saa teha tavalisi tegevusi)
- Ohtlikkuse üldine tunne

1.5 Infokeskkonna mõju

- Ukraina–Venemaa sõda
- Iisraeli, Iraani jt konfliktid
- Sotsiaalmeedia ja uudised
- Killustatud ja ebakindel teadmine

1.6 Arusaama ebakindlus

- Raske sõda kujutada
- „Ei oska joonistada”
- Puudulik või fragmentaarne seletus

2. TURVALISUS

2.1 Kodu kui turvalisuse kese

- „Oma koht”, „safe space”
- Kodune rahu ja harjumuspärasus
- Vaikne ja stabiilne keskkond

2.2 Pere ja lähedased

- Vanemad, vanavanemad
- Lapsepõlv ja mälestused
- Emotsionaalne tugi ja usaldus

2.3 Sõbrad ja sotsiaalne keskkond

- Sõpradega koos olemine
- Kool kui turvaline keskkond (osaliselt)
- Ühised tegevused ja suhtlus

2.4 Keskkond ja tingimused

- Rahu ja ohu puudumine
- Hubasus ja tuttavlikkus
- Rohelus, loodus, esteetika
- Stabiilsus ja etteaimatavus

2.5 Emotsionaalne tähendus

- Hea tunne
- Rõõm, rahu, mugavus

- Positiivne ja rahustav seisund

2.6 Ilmametafoor

- Päike, selgus, soojus
- Vikerkaar, lilled
- „Hea ja kerge” ilm

3. EMOTSIOONID JA TOIMETULEK

3.1 Sõjaga seotud emotsioonid

- Hirm (sireenid, oht)
- Mure ja ebakindlus
- Mõtisklev/analüütiline hoiak
- Emotsionaalne tuimus (harjumine)

3.2 Turvalisusega seotud emotsioonid

- Rahu
- Õnnetunne
- Stabiilsus
- Turvatunne

3.3 Toimetulekustrateegiad

- Mõtete eemalejuhtimine
- Muusika kuulamine
- Mängimine/seriaalid/söömine
- Stressipall ja füüsilised tegevused

3.4 Sotsiaalne toetus

- Rääkimine vanematega
- Sõpradega suhtlemine
- Koosolemine kui rahustav tegur

3.5 Kognitiivne toimetulek

- Loogiline mõtlemine
- Info otsimine (Google, uudised)
- Sisetunne kui otsustuskriteerium

4. INFOKANALID JA MÕJUTEGURID

4.1 Peamised infoallikad

- Sotsiaalmeedia
- Uudised
- Telefon
- Kool ja õpetajad
- Pere ja sõbrad
- Mängud (vähem olulised)

4.2 Info usaldus ja tõlgendamine

- Sisetunne
- Loogika
- Mitme allika võrdlus
- Usaldus pere vastu
- Kahtlus info tõepärasuses

4.3 Info killustatus

- Erinevad versioonid samast sündmusest
- Raske otsustada, keda uskuda
- „Ei saa tõestada”

5. OHUTUNNETUS

5.1 Ohumärgid

- Sireenid

- Relvad ja plahvatused
- Äike ja torm (looduslik analoogia)
- Vaikusest kõrvalekaldumine (nt ootamatus)

5.2 Ohutunnetus

- Sisetunne
- Visuaalne hinnang
- Varasem kogemus
- Teiste inimeste reaktsioonid

Lisa 5. Tehisintellekti kasutamine lõputöö koostamisel

Lõputöö tegemisel kasutasin tehisintellektil põhinevat tekstirobotit (ChatGPT) kui abivahendit erinevates tööetappides.

Alguses kasutasin seda selleks, et ideid läbi mõelda ja teemat paremini lahti harutada – see aitas märgata aspekte, mille peale ise kohe ei tulnud. Samuti kasutasin seda töö ajakava paika panemiseks.

Kirjanduse otsimise juures aitas see mul leida sobivaid märksõnu ja otsisõnu. Teooriaosa juures sisestasin oma märkmeid ja mõtteid ning palusin abi alapealkirjade ja struktuuri loomisel ning ideede kokkuviiimisel, et leida sarnaseid teemasid ja seoseid.

Lisaks kasutasin seda keelelise abi jaoks – teksti parandamiseks, sujuvamaks sõnastamiseks ja sünonüümide leidmiseks. Vajadusel kasutasin seda ka tõlkimiseks ning ingliskeelsete mõistete ja väljendite selgitamiseks.

Samuti küsisin tagasisidet juba kirjutatud lõikude kohta, et kontrollida, kas mõtted on arusaadavad ja loogilised ning kas kasutan termineid ühtemoodi kogu töös. Lisaks aitas see mul loetud allikatest paremini aru saada, kui küsisin nende kohta selgitusi ja lisakonteksti.

Tehisintellekti ei kasutanud ma lõputöö sisulise analüüsi ega järelduste kirjutamiseks. Kõik sisulised seisukohad ja järeldused on minu enda tehtud ning vastavad Tartu Ülikooli akadeemilise aususe nõuetele.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maarja Kiplok ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
„Laste ja noorte arusaamad sõjast ja turvalisusest tänases geopoliitilises olukorras“ ,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on Mai Beilmann ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maarja Kiplok

24.04.2026